

מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש

אפרים א. אורבך

מבוא

א

תלמידיו של רבנו תם, ר' יעקב מאורליינש (Orléans) ור' יום טוב מיואני (Joigny)¹ הביאו את תורת רבם הגדול ל"ארץ האי". הם קדשו שם שמים במותם ובחייהם והעמידו תלמידים מבין יהודי אנגליה. שעור יצירתם של חכמי אנגליה והקיפה בתחומי פרשנות המקרא, התלמוד, ההלכה, דקדוק לשון העברית והמיסטיקה, לא היו ידועים עד לימינו. בתחום ההלכה זכינו לפרסום פירושים ופסקים לסדר זרעים ולסדר ליל פסח של ר' אליהו מנחם מלונדריש², שנפטר כנראה בשנת 1284, היינו כשש שנים לפני הגירוש. בעל היובל, הרב ברודי, הוציא לאור שני כרכים מספר "עץ חיים" של ר' יעקב בהר' יהודה חזן מלונדריץ. ספר זה נתחבר בשנת 1287, היינו כשלש שנים לפני הגירוש. בודאי אין זה מקרה, שדוקא חיבורים אלה נשתמרו. כנראה, שהמגורשים לקחום אתם לצרפת ומטפסים אלה נעשו אחר כך העתקות נוספות. לעומת זאת נתגלה עד כה מעט מאד מתורתם של חכמים אחרים בני דורם ושקדמו להם ששמותיהם נזכרים בחיבורים הנ"ל וגם בספריהם של חכמי צרפת ואשכנז. בצלאל רות³ מצא בכ"י הבודליאנא (מיכל 502) בשולי הגליונות של "ספר מצוות קטן" שנכתב סמוך לשנת 1290, הערות משל אביו של ר' אליהו

¹ ר' עליהם, "בעלי התוספות" עמ' 122 ואילך ועמ' 124 ואילך.

² פירושי ר' אליהו מנחם מלונדריש ופסקיו הו"ל הרב מ. י. ל. זק"ש, "ירושלים תשט"ז וצרף בסוף את פירושו לסדר ליל פסח שפורסם ע"י י. ד. וילהלם, תרביץ שכ"ב עמ' 46-52.

³ ר' נספח למאמרו של ס. רות על ר' ברכיה מניקול ב" JJS כ"א (1948) עמ' 69 ואילך ושם עמ' 79 וגם אסף חמש הבאות משל ר' יוסף מניקול. הקטעים של ר' משה ור' ברכיה נדפסו גם ע"י זק"ש בנספח לספרו הנ"ל.

מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש

ר' משה מלונדריש ושל בנו השני ר' ברכיה מניקול. כנראה שהגהות אלו נוספו על ידי חכם שברשותו נמצאו חיבורים משל חכמים אלה. ברם גם מתוך קטעים אלה נתקבל הרושם: „כי הלכות תפילה עמדו במרכז עניינה של יהדות אנגליה בימי הביניים אחרי הלכות טרפה“.

שמח אני, שיש לאל ידי להוסיף במקום זה חומר חדש הן משל החכמים שנזכרו והן מחכמים שלא ידענו עליהם עד כה. חומר זה נמצא בכתב יד פרמא (דה רויסי 933) הרשום כ„ספר מצוות קטן“⁵. לרשום מטעה זה גרמה העובדה, שהעורך, או הסופר, העתיק בהתחלה, ובמקומות אחדים באמצע, מההלכות שבחיבור הנפוץ תוך ציון בולט של מעשהו זה. הדפים הראשונים כוללים הל' ק"ש, ברכות, גטילת ידיים, אבל בעיקרו של דבר כולל הקובץ תוספות ופסקים לעשר מסכתות של הבבלי מאת חכמי אנגליה. לא זו בלבד שבכולם מופיעים שמוֹ תיהם של חכמי הארץ, אלא שעורך הקובץ, שאת שמו אין אנו יודעים, נהג להעתיק את דבריהם כלשונם ולציין בסוף את שם האומר, כפי שהדבר נהוג גם בתוספות אחרות.

ברור שחכמי אנגליה, שעמדו בקשרים אמיצים עם חבריהם בצרפת והיו גם מתלמידיהם, הניחו כיסוד לדבריהם את תוספותיהם וחיבוריהם והעתיקו מתוכם וכך נשמר בחיבוריהם לא מעט מחידושיהם של הצרפתים, שבמקרה לא נמצא להם זכר בחיבורים אחרים; מתלמידי רש"י, הריב"ן ור' שמעיה, משל תלמידי ר"ת והר"י, הריצב"א, ר' שלמה מדרויש וחכמי איורא. רב הוא החומר המקביל בתוספותיהם של חכמי אנגליה לתוספות ולחיבורים של בני דורם, אבל מצויים גם חידושים השגות ובאורים שלא מצאנו כמותם בחיבורי הראשונים זולתם. ישנם דיוקים שרק האחרונים עמדו עליהם, אבל תשובותיהם של חכמי אנגליה יותר פשוטות ונוחות. לפני שנמשיך בדיוננו על חכמי אנגליה, נקדים תאור מפורט של כתב היד ותכנו.

ב

בכתב היד, שבו אנו דנים, 187 דפים ובכל עמוד שני טורים שבכל אחד מהם 40—44 שורות. הוא כתוב כולו בכתובה קורסיבית צרפתית על קלף. החל מעמ' 173 עבר הסופר לכתוב בכתב חצי מרובע. דומה, שנכתב בסוף המאה ה"ג" סמוך לזמן חבורו ואף ייתכן מאד, שלפנינו אוטוגרף של מסדר הקובץ.

⁵ רות במאמרו תולדות ר' אליהו מנחם מלונדריש במבוא לפירושים בהוצ' וק"ש עמ' 28.
⁶ מודה אני למר אפרים קופפר מהמכון לתצלומים של כתבי יד עבריים שע"י בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, שהפנה את תשומת לבי לכתב יד זה, שתצלומו נמצא ברשות המכון ושבו השתמשתי לצורך עבודה זו.

⁷ הכתב זהה עם כתב ששר שנכתב בשנת 1280, ר' ש. בירנבוים The Hebrew Scripts 1954-7 מס' 322.

במקומות רבים מוצאים לאחר סיום פירושן של סוגיות או פרקים שהוא חוזר לבארם תוך ציון המלה "לעיל" ובמקום אחד (ק"א ע"ד) נאמר "כל זאת דלגתי לעיל". בציון על הגיליון (צ"ו ע"ד) נמצא בכתב הסופר "ע"יין בסוף פירק' ותמצא ד' עמודים שחסר פה למטה ה' קלפים". אמנם נמצאים מקומות, שמהם נראה, שהסופר התקשה כבר בפענוחם וגם השאיר לעתים מקומות ריקים, אבל מכיון שהמאסף העורך השתמש במקורות וברשימות שהיו בידיו הרי אין קשי בהסברת תופעה זו. כך אנו מוצאים בדף קכ"א ע"ד שחלק את העמוד באמצעו לשתי עמודות וכתב מעל העמודה השניה "זאת מצאתי מבחוץ ולא ידעתי באיזה מקום משפטו לכתו' לכן כתבתי זו לבדו" ובסיום הקטע הוא כותב: "עיתק". השיבושים בו מעטים יחסית ומצויים בו תיקונים שנעשו ע"י הסופר עצמו, הן בגוף כה"י והן בשולי הגיליונות. שם הסופר אינו ידוע. בסופו כה"י לקוי בחסר ואין לשער את הקפו. בכתב היד כלולות תוספות למסכתות הבאות:

א. ברכות (דפים א"טו) הקרובות מאד לתוספות ר"י שירליאון. רבים הקטעים החתומים "ר"ם". כפי שיכולנו להוכיח על יסוד מקבילות, אין ספק שהר"ם הוא ר' משה בר' יום טוב מלונדון. ברם לא מעטים הקטעים החתומים בשמו, הוזהים זהות מלאה עם תוס' ר"י שירליאון. אם הר"ם לא העתיק ממש מתוכו, הרי ייתכן שהשתמש בתוספות אחרות של אחד מתלמידי הר"ם. פירור שיו של ר' שמעיה נזכרים לעתים תכופות וברור שלא נשאבו מכלי שני, אלא הפירוש היה בפני הכותב, שכן הוא מסיים כמה פעמים את דבריו במלים: "ע"יין בפ' רבי שמעי". מבין חכמי אנגליה נזכר במסכת זו גם ר' ברכיה¹⁰. בסוף המסכת נמצאים החרוזים: "סליק מסכתא דברכות שיר ושבח לאל המערכות".

ב. מגילה (דפים ט"ז—כ"א ע"ב). נזכר בהם הר"ב מניקול הוא ר' ברכיה מלינקולן¹¹. כמה פעמים נזכרות "תוספות". יש והדברים המובאים בשמן נמצאים גם בתוספות שלנו, אבל נראה שהמחבר השתמש בקובץ אחר. בסיום: "סיימתי מסכת מגילה. שבח לאל נעלה".

ג. ביצה (דפים כ"א ע"ב—כ"ט ע"ב). גם כאן נזכרות "תוספות". המחבר מביא פירושים בשם הקדוש, הוא ר' שלמה מדרויש ובסוף קטע אחד נמצא "מפי ר' אהרן"¹². כפי שנראה להלן אף הוא חכם אנגלי, ר' אהרן מנורתהמפטן. אחרי החרוזים בסוף המסכת: "סיימתי מסכת ביצה שבח לבורא ארצה" נאמר:

⁷ בס' ברכה משולשת, ורשא תרכ"ג, ור' בעלי התוספות עמ' 271 ואילך.

⁸ ר' להלן עמ' 24 הע' 37 ועמ' 34 הע' 24 ועמ' 35 הע' 29 ועוד.

⁹ על פירוש זה ר' בעלי התוספות עמ' 35.

¹⁰ ר' להלן עמ' 44-45.

¹¹ ר' להלן עמ' 45-46.

¹² ר' להלן עמ' 53.

„לעיל בתחילת המסכת“. דף ל' נכרך שלא במקומו והוא שייך למסכת פסחים (דפים ל"א—ג"ד). בתוס' אלו הובא הרבה מפ' הריב"ן שממנו נודע רק מעט מאד¹³. במקום אחד מסיים המעתיק — וכפי שנראה אינו אלא ר"מ מלונדריש — את דבריו במלים „והק' ריב"ן הרבה קושיות בזה ההלכה ולא היה פנאי לכתבם“ (ל"ד ע"ב). ובמקום אחר הוא כותב „ועיין בריב"ן ותמצא הטעם“ (מ' ע"ד). מקום בראש תופשים הקטעים החתומים בר"מ. אין ספק שהוא ר' משה מלונדריש כפי שמוכח מתוך המקומות המקבילים בחבורי בנו ר' אליה ובס' עץ חיים¹⁴. פעם אחת נמצאת גם החתימה המלאה „ר"ם ברי"ט“¹⁵, ולא זו בלבד אלא בסוף הפרושים ל„פסח ראשון“ (ג' ע"ב) מפורש „סיימתי מסכת פסחים וחידושי רבינו משה“, אבל גם רוב הקטעים ל„ערבי פסחים“ חתומים „ר"ם“, היינו רבי משה בר' יוס טוב. מלבדו ומלבד בנו ר' ברכיה¹⁶ נזכרים מבין חכמי אנגליה, הרב ר' יוסי מניקול¹⁷, ר' מאיר מלונדריש¹⁸, ר' יעקב מאלצון¹⁹, ר' יעקב בהר' בנימין²⁰, הגאון מנורהטונא²¹, ר' אליהו מלונדריש²² ור' מאיר בן הר"ר אליהו מניקול²³. מבין חכמי צרפת נזכר בעיקר, הריצב"א²⁴ הנקרא גם הרב מדנפירא. ועל ידו ר' אליעזר ממץ ור' שלמה מדרוויש, הוא „הקדוש“ סתם, ר' ברוך בעל ספר התרומה²⁵ ור' טוביה. פעם אחת (ל"ח ע"א) מובא קטע „מפרישת ר' אברהם“. לא עלה בידי לקבוע את זהותו של חכם זה. דבור אחד נמצאת בסופו החתימה „לוייה“ ודבור אחר „הלוי“. ברור שהכוונה לחכם אחד, שבו עוד נתקל בתוס' למסכתות אחרות ושהותו אינה ידועה לי. התוס' לפסחים מסתיימות בחזרונים „סיימתי גם את אלה. שבח לעושה פלא“.

ה. עבודה זרה (דפים ג"ד—ס"ד) בתוספות אלו אין זכר לחכמי אנגליה. בכל זאת יש רגלים לדבר שהם כולם תוס' ר' משה מלונדריש. בס' עץ חיים (ח"ב עמ' פ"ה) מובא: „כתב הר"ם מלונדרש שמפות וסדינים שלנו שנפל עליהם

13. י. נ. אפשטיין, תרביץ ש"ד עמ' 13 [ד] רשם רק שלושה ציטטים.

14. ר' בהערותי להלן עמ' 24 ועמ' 34-35.

15. להלן עמ' 24.

16. להלן עמ' 48-46.

17. להלן עמ' 14.

18. להלן עמ' 17-16.

19. להלן עמ' 27.

20. להלן עמ' 35.

21. להלן עמ' 54.

22. להלן עמ' 49.

23. ר' להלן עמ' 11 עמ' 56.

24. ר' להלן עמ' 28-29 ועמ' 35-38.

25. להלן עמ' 28.

יין נסך אין צריכין ישון וסגי בכיבוס" והנה כבר הרב המהדיר העיר שהעניין מובא בתוס' שלנו (ע"ב ד"ה דכיתנא) בשם ר"ת. ואמנם גם בכ"י שלנו (ס"ד ע"א) מובא העניין בשם רבנו תם, ואם הן תוס' הר"ם מלונדרש מסתבר, שבעל ס' עץ חיים ציין את המקור, שממנו שאב. אפייני ליהדות אנגליה הוא הפירוש להשתבח להו ר' אבהו [למינין] (ד א) ר' אבהו חצרן היה והיה שכיח עם [המינים]²⁶ (נ"ד ע"א). דבורים רבים חתומים "ריב"ן. ונלקחו מפירושו למס' ע"ז²⁷. המחבר השתמש בתוס' ר' אלחנן והשתמש עוד בתוספות אחרות של תלמידי הר"י. בעוד שבא"ז ח"ד ס"י רצ"ו נאמר "ותמה רבינו יצחק בר' שמואל למה נהגו כלי המוגעל לתת במים צוננים מיד", נאמר בכ"י שלנו (ס"ד ע"א) "וק' לר' למה נהג העולם לתת הכלים אחר הגעלתם לתוך מים צוננים מיד". בסוף המסכת נאמר "סליקא מסכתא ע"ז, אתחיל פסקים של ספר המצות קטן". פסקים אלה נמשכים עד דף ס"ח ע"א שם נאמר "אתחיל פסקי ספר התרומה" ועד דף ס"ט ע"א מובאים משם מהלכות ע"ז והל' יין נסך. בסוף נאמר "סליק פסקי של ספר התרומה ואלה פסקים רבינו משה בן הרב ר' יוס טוב תנב"ה זצ"ל". בכל התוס' והפסקים לע"ז רבו המחיקות של הצנזור Domenico Hierosolymitano שחתם את שמו בדף האחרון של כה"י. הצנזור טיפל רק במס' ע"ז ושאר מקומות שהיו מיועדים למחיקה נשארו במקומם כגון בסנהדרין כל העניין של בר סטרא "פיר' הוא ישו הנוצרי" (ק"א ע"ד). בסוף דף ס"ט ע"ג נמצאת עוד פעם כותרת "פסקי מהר"ם". הטור האחרון של דף זה חתוך וכן הטור הראשון של דף ע' ע"א כנראה שהקלף היה ריק ונכתבו עליו הערות לרש"י גיטין.

ו. גיטין. (דפים ע' ע"ג—פ"ח ע"ב). תוספות אלו שונות הן מתוס' שלנו ומתוס' הרא"ש. מבין חכמי אנגליה נזכרים ר' ברכיה ואביו ר' משה²⁸. בתוך התוס' שולבו פסקים של הר"י שנלקחו מתוך חבורו על הלכות גיטין²⁹. כן העתקו דבריו של רבי' יצחק בר' אברהם. בדף פ"ח ע"ב נאמר "בקוצר מילין אכתוב לך סדר הגטין לכתוב על שיטין מפי רבינו יצחק לא חפצתי להאריך בראיות למען ירוץ כל הקורא בו"³⁰. בסוף הלכות אלו נמצא טופס גט, שטר

²⁶ מלים אלו נמחקו ע"י הצנזור ולפי שער המלה המחוקה יתכן שהיה כתוב "הנוצרים".

²⁷ לפירוש זה נרמז כבר בתוס' פסחים ר' להלן ע"ב 28 ועיין י. נ. אפשטיין שם ע"ב 15.

²⁸ ר' להלן ע"ב 42:41 וע"ב 48.

²⁹ בעלי התוספות ע"ב 209, הלכות גיטין של הר"י נדפסו ע"י מר א. קופפר ב"קבץ על יד" של חברת "מקיצי נרדמים" ס"ו ח"א, תשכ"ו ע"ב 123 ואילך, עפ"י כ"י אליאנס מס' 482.

³⁰ קטע מהלכות אלו נמצא גם בכ"י מיכל 502 ונדפס ע"י רות במאמרו הנ"ל ע"ב 76 וע"י זק"ש בנספח הנ"ל ע"ב 76 ושנה הכותב את הכותרת לגוף שלישי "כאשר נזרק מפי הרב ר' ברכיה מניקול נ"ע" ומתוך שלא הבין את המליצה "אכתוב לך סדר גיטין לכתוב על שיטין" הכפיל את המלים "למען ירוץ הקורא בו" ויצא לו "למען ירוץ הקורא בו בשיטת

הרשאה למינוי שליח קבלה ושטר להולכה וכן טופס של גט מיאון ובסוף, דף פ"ט ע"א, נאמר "סליקא לה הלכות גטין אשר העתקתי מהועתק שהועתק מכתובת הרב רבינו רבכיה נ"ע". מדף צ' ע"א עד דף צ"ב ע"א נמצאות שוב תוספות להתחלת גיטין והן ליקוטין מתוך איזה קובץ. אחרי פרוש המשנה, שאינו פרש"י, נאמר "ועתה איישוב כל מה שהם מקשים על פרש"י". אבל המע" תיק חזר בו כנראה ולא הביא כלום מזה אלא ממשיך בפרוש הגמרא. בכמה מקומות נרמז לקובץ אחר בלשון "עיין בתוספות". מאידך השתמש במקורות קדומים. אחרי שהביא פירוש דומה לזה של הרשב"ם שהוא מובא בתוס' ז ב ד"ה ויהיב נאמר "והכי אמיתות הפירוש מן הסוגיא וראיתי כן כתוב מכתובת הרב שמ' תנ"ב". במקום אחר נמצא מה שהקשה הר"ר יהודה בר' אברהם³¹ לרבי' ש"י. היינו לרש"י והכוונה לתלמידו של רש"י וחברו של ר' שמעיה.

ז. סנהדרין (דפים צ"ב ע"ג—ק"ו ע"ב). מבין חכמי אנגליה נזכרים בתוס' אלו: ר' משה מלונדריש, בנו, ר' ברכיה ור' אליהו שמפיו שמע העורך ור' יוסי מניקול³² ואליהם יש לשייך כפי שנראה גם את גיסו של הכותב, ר' אהרן³³ ואת ר' יעקב מאלניצון, שגם אתו עמד עורך התוס' במגע ישיר כפי שיוצא מדבריו (ק"ט ע"ב) "וראיה יש ולא היה לי פנאי לכת' והועתק מפי הרב ר' יעקב מאלניצון". דבורים רבים חתומים במלה "לויה". דבור אחד פותח ב"והק' הלו" ובסיומו נמצא "לויה". הוא אותו חכם שנזכר גם בתוס' לפסחים ומתאשרת השערתנו שמדובר בחכם אנגלי שכן בתוך דבור החתום "לויה" נזכר ר' יוסף מניקול. פעם אחת נמצאת חתימה, שעוד נתקל בה להלן, "למבין לויה" ופעם אחרת "למבין מלויה". על החתימה "למבין", הידועה מתוך מקורות אחרים, נאמרו השערות שונות³⁴. מתוך שראו במלה ראשי תבות נעשו נסיונות לפענחם ולזהות את החכם המסתתר מאחוריהם. אבל אחרי שהיא מופיעה לפני שמות שונים ברור שמשמעותה הוא רק לומר שהדברים מכוונים "למבין", כמו "והמבין יבין"³⁵.

ר' יצחק. מר קופפר פרסם מתוך כ"ה שלנו את הלכותיו הקצרות של ר' ברכיה כנספח להל' גיטין של הר"י הנ"ל, קבץ על יד הנ"ל עמ' 140-142.

³¹ ר' עליו בעל התוספות עמ' 43 ומבוא לערוגת הבשם ח"ד עמ' 10.

³² להלן עמ' 14-15, עמ' 42 ועמ' 48-52.

³³ להלן עמ' 11 ועמ' 54.

³⁴ רות במאמרו הנ"ל על ר' אליהו מנחם עמ' 37 חשב למצוא את ראשי התבות "לבן משה בן יום טוב נקון, רמו לשם אביו", אבל זק"ש שם עמ' 13 הציג 9 ציין כבר למנחת יהודה על התורה ברא' א יב שם נמצא הבטוי "למבין" וברור שאין הוא מיוחד לר' אליהו ובכ"י שלנו נמצא "למבין" ללא שם פרטי כ"ט ע"ד, ע"ג ע"ג ופעם אחת "למבין שמעתי" וממילא גם בטלה השערתו של מרמורשטיין ב" J.Q.R. ח"ט עמ' 24.

³⁵ שגור ביותר ב"ערוגת הבשם".

מבין הצרפתים נזכרים בתוס' סנהדרין מלבד הריב"ן³⁶, שבפרושו השתמש העורך, או אחד ממקורותיו, ר' יהודה מפריש, ר' שלמה מדרוש ור' שמשון מקוצי. התוס' מסתימות באמצע דף קי"ז ע"א בתחלת פ' חלק במלים "לא מצאתי יותר", אבל בע"ב שם נאמר שוב "אחל מסכת סנהדרין" ומובאים ליקור טים לפ"ב ולפ"ג המגיעים עד לדף קי"ט ע"א ובסופם נאמר "לא מצאתי יותר". ח. נדה (דפים קי"ט ע"ג—קמ"ח ע"א). פירוש הרשב"ם³⁷ למסכת זו הוא עוד יותר מאשר פרש"י המקור העיקרי שבו כרוכה השו"ט בתוספות שלפנינו. אין כמעט דבור שלא מופיע בו הרשב"ם, או הרש"ם (ר' שמואל). מבין חכמי אנגליה נזכר במפורש ר' ברכיה מניקול³⁸ ואולי ר' מאיר סתם (קכ"ט ע"א) אינו אלא ר' מאיר מלונדריש³⁹. כמה פעמים מופיעים הקיצורים "אמ"ש" ("מפי אמ"ש", "מפי אמ"ש למבין") שפירושו הוא "אבי מורי שיחיה" ויש גם במפורש "והקשה מורי אבי שיחי" ("ק"ל ע"ג) "לשון מורי אבי" (קמ"ח ע"א). קרוב לודאי שהאב הוא ר' משה מלונדריש והכותב אינו אלא אחד מבניו, כנראה ר' אליהו⁴⁰. העורך השתמש בתוספות ארוכות למסכת והוא מעיר פעם "התוספות מאד האריכו מפסקים ומקושיות" (קל"ו ע"ב) ופעם אחרת "מאד האריכו התוספות בשמעטא" (קל"ח ע"ג). מלבד זה נמצאת לעתים קרובות בסוף דבורים הח" תימה: "ש"א" וגם "כל זה הועתק מש"א" (קמ"א ע"א) פירוש הקיצור הוא: שיטת אירא⁴¹. פעם אחרת נזכר בתוך קטע כזה שמו של ר' משה מאירא (קמ"ה ע"ב), שקשריו עם ר' משה מלונדון ידועים⁴². בשמותיהם נזכרים עוד ר' יעקב בר' יהוצק ("ק"ל ע"ב) הידוע מתוס' ר' פרץ⁴³ והשייך כנראה לחוג חכמי אירא. חכם בלתי ידוע הוא ר' משה בן הר' מאיר (קל"ו ע"ד) ולא יחא זה אולי ניחוש בעלמא אם נרצה לראות בו את בנו של ר' מאיר מלונדריש. בסוף מסכת נדה (קמ"ח ע"א—קמ"ט ע"ג) העתיק מסמ"ק הלכות נדה וקצת מדיני מקוה. מדף קמ"ט ע"ג עד ק"נ ע"ד נמצאים קצת תוס' למס' קידושין. כנראה שהסופר מלא עמודים שהשאירים תחלה חלקים בין מסכת למסכת.

³⁶ ר' אפשטיין במאמרו הנ"ל עמ' 14.

³⁷ ר' עליו בעלי התוספות עמ' 50.

³⁸ ר' להלן עמ' 49.

³⁹ ר' להלן עמ' 17 הע' 7 ור' גם עמ' 9, ועמ' 13 הע' 4.

⁴⁰ ושם רמז באמ"ש גם לשמו "אליהו מנחם".

⁴¹ ר' בעלי התוספות עמ' 395 ואילך.

⁴² מים עמוקים לר' אליהו מזרחי ס' ל"ו ועיין י. נ. אפשטיין מדעי היהדות ח"א עמ' 65 ובנספח לפרושי ר' אליהו מלונדריש עמ' קס"א.

⁴³ ר' בעלי התוספות עמ' 509 ועמ' 514, מן הראוי להעיר שהשם יהוצק אינו רגיל ביהדות אשכנז, אבל הוא מופיע באנגליה, ר' יהוצק בן יהוצק נזכר בשטר עברי, ר' ס. רות The Intellectual Activities of Medieval English Jewry. The British Academy Supplemental Papers No. VIII. עמ' 15.

דף קנ"א ע"א עדיין נשאר חלק ורק בע"ב מתחילות התוספות למסכת.

ט. בבא מציעא (דפים קנ"א ע"ב—קע"ג ע"ב) המגיעות רק עד להתחלת פרק איזהו נשך ונפסקות באמצע. נזכרים בהן בעיקר חכמי אנגליה: ר' בנימין⁴⁴, כנראה ר' בנימין מקמברידג', ר' יצחק בר' פרץ, ר' יוסי מניקול, ר' מאיר ור' משה מלונדריש⁴⁵ ו"הרב מלונדריש", שהוא כנראה אחד משניהם, הר' מנורה-טון, הוזה אולי עם "מורי גיסי", דהיינו ר' אהרן מנורתהמפטון⁴⁶.

י. קידושין (דפים קע"ג ע"ג—קפ"ז ע"ד). חלק מהדף האחרון נקטע והתוספות מגיעות עד לדף ע"א שבמסכת. מבין חכמי אנגליה מופיעים ר' משה מלונדריש וכמה דבורים בחתימה "ר"ם" שייכים לר' יוסף מניקול ובעיקר ר' מאיר מלונדריש⁴⁸. שאר החכמים הם הריב"ן⁴⁹, ר' ברוך בעל ס' התרומה, ר' משה מקוצי, המכונה "הדרשן" ("לשו' הדרשן", קפ"ב ע"ב), ר' טוביה, כנראה ר' טוביה בר' אליהו מויאנה⁵⁰, ור' דוד, שאינו אלא ר' דוד ממין הנזכר גם בתוס' שלנו לקידושין⁵¹.

ג

תאור כתב היד שלפנינו לכשעצמו יש בו כדי להקנות מושג על דמותו של המרכז היהודי באנגליה שלפני הגירוש, על התמסרותו ללמוד תורה ועל השגיו בפרשנות התלמוד ובברור ההלכה. על כך מעידה לא רק המליצה "מקשין העולם"⁵², אלא מספר החכמים, ששמותיהם ידועים לנו כעת והעומדים לפנינו כחריפים ובקיאים, מבקרים ומחדשים. מכיון שאחדים מחכמים אלה אף שמו-תיהם לא היו מוכרים עד כאן ומכיון שגם הקובץ שלפנינו כולל רק שרידים מתורתם יש מקום להנחה שזו היתה מקיפה יותר ושגם מספר החכמים היה גדול יותר. מותר לשער שהמרכז באנגליה במאה ה"ג לא נפל בהרבה מזה שבצרפת הצפונית. בודאי שלא כל "תוספותיהם", פסקי ההלכות ושאר חבורים הובאו על ידי המגורשים וגם רבים מאלה שהובאו, מתוך שכללו חומר, שגם מצוי היה בחבורי הצרפתים, לא זכו להיות מועתקים ואבדו. אם פרושיו של ר' אליהו מנחם מלונדריש לסדר זרעים הגיעו לידי ר' יום טוב העלליר בעל

⁴⁴ להלן עמ' 13' 14.

⁴⁵ להלן עמ' 13, עמ' 16' 17' ועמ' 42.

⁴⁶ להלן עמ' 55, ועמ' 11.

⁴⁷ להלן עמ' 43' 44.

⁴⁸ להלן עמ' 15, עמ' 17' 19.

⁴⁹ עד כה לא היה ידוע על פי' הריב"ן למסכת זו.

⁵⁰ בעלי התוספות עמ' 400.

⁵¹ שם עמ' 277.

⁵² להלן עמ' 38 ועמ' 42 לשמוש דומה של עולם ר' ערוגת הבשם ח"ג עמ' 466.

„תוספות יום טוב“ בנמירוב שברוסיה⁵³, הרי זה רק משום שנכתבו בשולי גליונות של משניות כתובות על קלף. בדרך כלל נכר רק מעט רושם חיבוריהם של „חכמי האי“ בספרות ההלכה המאוחרת. יש לקוות שגלויים של כתבי יד חדשים וזהויים הנכון של כתבי יד אחרים עשויים להוסיף חומר וידיעות על חכמי אנגליה. לפי שעה נסכם את מה שניתן ללמוד מהקובץ שלנו.

נפתח בתלמידו של רבנו תם, ר' בנימין מקמברידז', שהגן על חבור רבו בדקדוק הלשון מפני השגותיו של ר' יוסף קמחי⁵⁴. כעת ברור שחבר תוספות לבבא מציעא⁵⁵. ייתכן שהר' יעקב בהרב בנימין⁵⁶ שהיה כנראה בן דורו של ר' משה מלונדרש הוא בנו של ר' בנימין מקמברידז'. בדבור של תוספות⁵⁷, שהוא על טהרת חכמי אנגליה, מצרפים לקושית ר' בנימין את קושיתו של ר' יוסף מניקול, היא לינקולן, שחי בראשית המאה הי"ג. מחוץ לתוספות לב"מ הוא נזכר גם פעמים רבות בתוס' פסחים, סנהדרין וקידושין⁵⁸ ויש להניח שעסק בפירושן.

את קושיותיהם של ר' בנימין ור' יוסי מניקול מתרץ ר' מאיר מלונדריש. אין ספק שהוא זהה עם ר' מאיר מאינגלטירא⁵⁹ מחברן של הלכות אבלות, הנזכר רות על ידי ר' יצחק אור זרוע⁶⁰ וע"י המהר"ם מרוטנבורג⁶¹. ייתכן שהיה תלמידו של ר' שלמה מדרויש. מלבד בתוס' ב"מ נזכר הוא בתוס' פסחים, נדה ובעיקר בקידושין⁶². ונראה שחבר תוספות למסכתות אלו. בתוס' נדה נזכר גם ר' משה בר' מאיר וייתכן שהוא היה בנו. מכיון שדבריו כלולים כבר בתוך תוספותיו של ר' משה מלונדון, הרי היה בן דורו הגדול.

בן דורו של ר' מאיר היה ר' יצחק בן פרץ. מתוך התוס' שלפנינו נראה שהיה תלמידו של הריצב"א. מלבד במסכת ברכות והלכותיה עסק גם בפפ' מסכת בבא מציעא ור' משה מלונדריש תרץ את קושיותיו והביא את דבריו⁶³.

⁵³ ר' י. נ. אפשטיין שם עמ' 57–61 ובעלי התוספות עמ' 402.

⁵⁴ ר' בעלי התוספות עמ' 93 ושם לא זהיתיו, אבל זהו מוכח מתוך העובדא שבכ"י של חברו של ר"ש פרחון נמצאת השגה של „רבנו בנימין מקטברויא“, ר' רות

Intellectual Activities etc. עמ' 31.

⁵⁵ ר' להלן עמ' 14–13.

⁵⁶ להלן עמ' 35.

⁵⁷ להלן עמ' 13 ד"ה ההוא.

⁵⁸ לעיל עמ' 4 עמ' 6 ועמ' 8.

⁵⁹ ס. רות שם עמ' 27 וכן בספרו History of the Jews in England 1949 עמ' 127

רצה לזהותו עם ר' מאיר מנורביץ (Norwich), אבל כעת ברור שאינגלטירא באה

אצל האשכנזים גם במקום לונדון.

⁶⁰ ח"ב סי' רנ"ו ור' בעלי התוספות עמ' 279.

⁶¹ להלן עמ' 19 הע' 28.

⁶² לעיל עמ' 8.

⁶³ ר' להלן עמ' 16–15.

מקום מרכזי בין חכמי אנגליה תפס ר' משה בר' יום טוב מלונדריש "אביר העולם"⁶⁴. שמו מופיע בתוספות לכל המסכתות הכלולות בקובץ שלנו מחוץ לביצה ולמגילה והן כמעט כולן מבוססות על חידושי ופרושי. הוא שמע מפיו של הריצב"א, שאת דבריו הוא מרבה להביא ואולי גם מר' שלמה מדרויש. חלק מתוספותיו כתב לאלפס⁶⁵, אותו הוא מכנה "הרב מפס", "המפס" וה"גאון מפס". "הגאון בעל הספר" ואף "הגאון" סתם⁶⁶. הוא השתמש בס' התרומה של רבנו ברוך והיה בודאי הראשון באנגליה, שהרבה להשתמש בחבורו של הרמב"ם המכונה בפיו "רבינו משה"⁶⁷. במקום אחד הוא אומר "וכן מצאתי בפ' הקור' ובספרי הר' משה המיימון ולא הרגישו בו העולם"⁶⁸. יחס זה גרם כנראה להפצתו הרבה של ס' משנה תורה באנגליה עד שר' יעקב חזן עשאו כיסוד מוסד לספרו "עץ חיים". ר' משה עמד בקשרים עם ר' משה מאיורא⁶⁹ ובזכות יחסים אלה קנתה לה שביתה "שיטת איורא" בתוספותיהם של חכמי אנגליה. ר' משה העמיד בנים גדולים, שמסרו את תורת אביהם והוסיפו עליה משלהם. המפורסם שבהם הוא ר' אליהו מנחם מלונדריש, היחיד מבין חכמי אנגליה, מלבד בעל "עץ חיים", שחיבוריו הגיעו לידינו כפי שיצאו מתחת ידיו. נוסף עליהם ועל הידיעות שהיו לנו עד כה על פירושי למדים אנו מתוך הקובץ שלנו, שחבר תוספות או עבד את תוספות אביו למסכתות פסחים, סנהדרין ואולי גם לנדה⁷⁰.

אחיו ר' ברכיה נזכר בתוספות לברכות, מגילה, פסחים, גיטין, סנהדרין ונדה⁷¹. בגיטין השתמש בתוס' הר"י וקיצר ועבד את סדר הגיטין שלו. הבטוי "מפי ר' יצחק" אינו מורה כמובן על כך שר' ברכיה קבל סדר זה מר"י הזקן, שחי שני דורות לפניו, אלא שקצר סדר כפי שיצא מפיו של ר"י הזקן. סדר קצר זה של ר' ברכיה העתיק גם בכתבי יד אחרים⁷² ושמש כנראה מעין מדריך לכתיבת הגט. החתימה "מכתיבת ר' ברכיה"⁷³ בסופם של קטעים רבים וכן השם "ברכיה"⁷⁴ ללא כל תואר נוסף יש בהם משום הוכחה שגם הדברים לשאר המסכתות הנ"ל נלקחו מתוך תוספותיו.

⁶⁴ ר' ס. רות, תולדות ר' אליהו מנחם עמ' 27.

⁶⁵ להלן עמ' 33-34.

⁶⁶ להלן עמ' 21, עמ' 27 ועמ' 31.

⁶⁷ להלן עמ' 24, עמ' 31, עמ' 33, עמ' 38.

⁶⁸ להלן עמ' 27.

⁶⁹ לעיל עמ' 7.

⁷⁰ לעיל עמ' 7 הע' 40.

⁷¹ לעיל עמ' 7-7.

⁷² לעיל עמ' 5 הע' 30.

⁷³ להלן עמ' 48 ור' גם לעיל עמ' 6.

⁷⁴ להלן עמ' 48.

עד כה עסקנו בחכמים שזהותם ידועה, מכאן ואילך עלינו לטפל באישים, שקשה לזהותם בודאות וכל הנאמר עליהם הוא רק בחינת השערה. בתוס' פסחים נזכר גם הרב ר' מאיר בר' אליהו מניקול⁷⁵ (ל' ע"א) את שמו לא מצאתי במקום אחר. בתוספות לערבי פסחים נזכר "הגאון מנורהטון"⁷⁶, המקום הוא: גורתהמפטון (Northampton)⁷⁷ מבין עשרות החכמים הנזכרים בקובץ שלנו לא הוכתר בתואר "גאון" אלא הרי"ף ופעם אחת — הרמב"ם. סמוך לשנת 1266 ידוע בעיר זו מתוך תעודות לא יהודיות "מגיסטר אהרן"⁷⁸. בתוס' למסכת ביצה הועתק עניין שלם "מפי ר' אהרן"⁷⁹. בתוס' סנהדרין מזכיר הכותב את גיסו ר' אהרן⁸⁰ ובתוס' ב"מ מופיע שוב הרב מנורהטון⁸¹ וגם פירוש של "מורו גיסו"⁸² של הכותב. ("גיסו ר' אהרן"). ובתוס' לגיטין נמצאת הערה בשולי דף ע"ט ע"ד, שקשה לקבוע לאיזה מקום היא שייכת, ובה נאמר "מדעתי, ולאחר זמן מצאתי, משל אדם"⁸³ גדול בקונטר' גיסי שפירשו כן". תהיה זאת השערה בעלמא אם נראה בכולם איש אחד והוא הגאון ר' אהרן מנורהמפטון אבל עדיין איננו יודעים מי היה הכותב המציין עצמו גיסו של ר' אהרן.

חידה סתומה היא אישיותו של "הלוי" החותם "לויה"⁸⁴. ששמו מופיע בתוס' לפסחים ולב"מ והוא תופס מקום בראש בתוס' לסנהדרין. בדבריו נזכר ר' יוסף מניקול ואם הציון "מפי לוי" ("ק"ה ע"ב) הוא משל העורך, הרי ייתכן שאותו "הלוי" שייך לחכמי דור הגרורש.

לדור זה שייך כנראה גם החכם ר' יצחק, שהקשה פירוש לעורך⁸⁵ וייתכן שיש לזהותו עם ר' יצחק בן דוילקריס נכדו של ר' משה מלונדריש ורבה הראשי האחרון של אנגליה⁸⁶. אם זיהוי זהו נכון הרי היה ר' יצחק זה חברו של הכותב. בדבריו לגיטין לב א נמצאת מעין עדות ללימודו של הכותב בישיבה

⁷⁵ להלן עמ' 56.

⁷⁶ להלן עמ' 54.

⁷⁷ הכתיב בתעודות לטיניות הוא Norhamton ר' בתעודה על יצחק מנורהמ. שנדפסה לאחרונה בספרו של H. G. Richardson, The English Jewry under Angevin Kings, 1960, עמ' 266.

⁷⁸ ר' רות Intellectual Activities עמ' 14 ועמ' 43 וכרשימה שבספרו של Jacobs, The Jews of Angevin England, עמ' 346.

⁷⁹ להלן עמ' 53.

⁸⁰ להלן עמ' 55-54.

⁸¹ להלן עמ' 55.

⁸² להלן עמ' 55.

⁸³ קריאתה של מלה זו אינה בטוחה.

⁸⁴ לעיל עמ' 4 ועמ' 6.

⁸⁵ להלן עמ' 54.

⁸⁶ ר' רות במאמרו על ר' אליהו מנחם עמ' 23.

עם חברים. וזה לשון הדיבור: "מהו דתימא כי לא אמרינן לצעורה מיכיון הני מילי שליח והק' חביר' ר' יצחק דעיין בתריה מהו דתימא אחרינא ואומ' איפכא מוזאת מהו דתימא דאומ' דלשלי' אמרי' לצעורה קא מיכיון ותירץ חבירי ר' אברהם דכל מהו דתימא קשי' זה לזה וכן כל⁸⁷ מקשי' זה לזה".

קשה להכריע משהו ברור לגבי ר' יעקב מאליצון. חכם בלתי ידוע ממקום אחר. בתוס' פסחים מעתיק העורך "מכתיבת ר' יעקב מאליצון"⁸⁸, אבל קשה לדעת אם ציון זה שייך למה שקדם או למה שבא אחריו. הסמנים החיצוניים שבכ"י נוטים לדעה השניה אבל הדבור שלאחרי הציון הנ"ל חתום ב"ר"ם". יתכן שחתומה זו באה לומר שכל הקטע הוא משל הר"ם מלונדריש ויחד עם זה ציין העורך כי את החלק הראשון לא לקח ממקור ראשון, אלא מתוך כתיבת ר' יעקב מאלצון. אם השערה זו נכונה יש לנו נקודת אחיזה לקביעת זמנו בדברים: "כה ייטיב לי שדי וכה יאמר לטלטולי דיי כי מצאתי בערוך וכו'"⁸⁹, הרומזים לגרוש מאנגליה. ר' יעקב התיישב לפי זה, אחרי שהגיע לצרפת, באלנצון⁹⁰, שבה ישבו יהודים עוד בתקופת שלטון האנגלים בגורמנדית. אם אלה אינם דבריו של ר' יעקב מאלצון הרי הם דברי העורך האלמוני. מתוך הקובץ אין ללמוד שום דבר עליו, אבל קרוב לודאי — גם אם ההערה הנ"ל היא משל ר' יעקב — שהיה בן אנגליה, שטרח לאסוף ולסדר את תורת בני ארצו ולא תמיד היתה שעתו פנויה למלאכתו כפי שהוא כותב בתוספות לסנהדרין (ק"ט ע"ב): "וראיה יש ולא היה לי פנאי לכת' והועתק מפי הרב ר' יעקב מאליני צון"⁹¹. הוא הכיר עדיין את ר' אליהו מנחם מלונדריש כי במקום אחד הוא חותם "מפי החר' אליהו"⁹² והשתמש בהעתק שהועתק מכתב ידו של אחיו ר' ברכיה מלינקולן. כפי שראינו נזכרים גם שני חברים של עורך הקובץ ר' יצחק ור' אברהם, אתם נשא ונתן. מגמתו בסדור הקובץ היתה לאסוף את תוספותיהם של חכמי אנגליה ולהוסיף להן פסקי הלכות.

⁸⁷ כאן חסרה מלה בכ"י ואולי צ"ל: למימרא, ועיין תמורה כ"ג ב' תד"ה הא ובס' כריתות שער ג' סי' צ"ח—צ"ט.

⁸⁸ להלן עמ' 27 הע' 53.

⁸⁹ להלן עמ' 27.

⁹⁰ במקום השני (ר' לעיל עמ' 6) הכתיב הוא אלינצון וגראה שהכוונה לי Alençon (Orne) שבצרפת. גרוס Gallia Jud. עמ' 56 מכיר שם יהודי במקום זה רק משנת 1361 אבל ישנן ידיעות על יהודים שם משנת 1197 כשגורמנדית היתה תחת שלטון אנגלי. ר' ריצ'רדסון שם עמ' 209. התאריך 1297 אצל גרוס שם כנראה בטעות יסודו.

⁹¹ ובדומה לזה ק"ג ע"ב: "לא היה לי פנאי לכת' כל הק' מן הקד'".

⁹² ר' לדוגמא להלן עמ' 50.

מתורגם של חכמי אנגליה *

א. ר' בנימין מקמברידז'

(בבא מציעא)

[ה א]

ההוא רעיא דהוה מסרי ליה כל יומ' כו' הק' הר' בנימין למ' האריך (רש"י)² בלשוננו כל כך לימ' הכי ההוא רעיא דיומא חד מסרי ליה בלא סהדי לסוף אמ' להד"ם ועוד הק' הר' יוסי מניקול אם איתא לר' חייא קמייטא משתבע אשארא והלא אין דין זו כדברי ר' חייא קמייט³ דדברי ר' חייא איירי באיש אחד והכא נמי אין להאמינו בשבועתו כי אם אשארא בהמות של אותו האיש שאכל תרי מיניהו. אבל שאר בהמות העיר לא ישבע דר' חייא מיירי בעד אחד ולכך ישבע על ידי עדים והכא הרבה בני אדם מוסרין לו בהמות. ותירץ הר' מאיר ג"ע דמיירי איש אחד מיוחד לשם כדי למסור לו בהמות מכל בני העיר כי אין לומר שכל איש ואיש מוסר לו בהמותיו בעדים דטורח זה למה והיכן ימצאו כל זה העדים אלא ע"כ איש אחד היה שליח לכולם ומוסר לו כל הבהמות בעדים והשת' מסר לו בלא עדים והשתא אי איתא לר' חייא קמייט' מישתבע אשארא מכל בהמות של אנשי העיר מאחר אחד שליח לכולם ונעשה כמי שכל הבהמות שלו ולכך הוא מביא דברי ר' חייא קמייט'. (קנ"ה ע"ב)

[יג א]

חיישינן לפירעון, פי' טעמ' דלא יחזיר דמתני' לא משו' כתב ללות בניסן כדקאמרת דלהא לא חיישי' כיון ד[הא] עידיה בחיתומי זכין לו אלא חיישינ' לפירעון ונפל מן הלוח' והא דמודה קינוניא הוא והק' רבי' בנימין לאביי דאוקי טעמ' משו' דעידיה בחיתו' זכין לו ומוקי טעמ' דמתני' דלא יחזיר משו' דחיישינ' לפירעון ולקינוניא אמאי לא מוקי מתני' כשיש בו אחריו' והא דאמ' לא יחזיר משו' דשטר זה הכתיבה היה קודם החתימה ויטרוף מלקוחות שלקח[ו]ן קרקעות מיום הכתיב' והוי שלא כדין ולהכי לא יחזיר אינמי כתבוהו וחתמוהו בתשרי

* סדרתי כאן מבחר מן הפירושים והתוספות המובאים בקבץ במפורש בשם חכמי אנגליה לפי סדר הזמנים המשוער ובכל סעיף שמרתי על סדר המסכתות שבכתב יד.

¹ כו' ר' בנימין מקנטברייא, ר' במבוא עמ' 8.

² ט"ס, הקושי הוא על הגמרא וכן הקשו הרשב"א בחידושי, ירושלים תרצ"א, והריטב"א, ר' חיד' הריטב"א החדשים לב"מ, הוצ' א. הלפרין, לונדון תשכ"ב, ועיין בשטמ"ק שם.

³ שם ג א וקושיא זו לא מצאתי.

⁴ כו' ר' מאיר מלונדרש, ועיין במבוא עמ' 7 הע' 39.

⁵ ר' רש"י שם ד"ה לפירעון.

והם כתבו ניסן שעבר דכיון דנפל דיגי כל ריעות' דאיכא למימ' אמרינ' לא יחזיר א"כ לימ' אביי טעמ' דמתני' כדאמ' וע"ק לימ' חיישינ' לפירעון בלבד כגון שפר' המעות ורצה הלוח להלות פעם שנייה בשטר זה ולוח לו המלוח עליו א"כ אם יחזיר ויטרוף בשטר זה שלא כדין הוא טורף שכבר מחל שיעבודו. צ"ע. (קס"א ע"א)

ב. ר' יוסף מניקול

(99 פסחים)

[כב א]

ואימ' כמים הניסכין, פי' וא"כ אין כאן פרט דהיתר ואפי' הכי קאמ' דנמכרים לגננים לזבל וא"כ קשי' לר' אבהו. והק' הרב ר' יוסי מניקול למאן קא פרי' לר' אבהו וא"כ ע"כ לא מצית לומ' כמים המנ[ו]סכין, דהא כיון דאמ' ר' אבהו דלא תאכל משמ' איסור הנא' א"כ לישתוק מכמים וחזינ' דאסור בהנאה מלא תאכלי. וי"ל דפריך מנא לך דלא תאכל משמ' בין באכילה ובין בהנא' וכמים אתי להחירו בהנאה כדקאמ' דמה מים מותר' כו' אימ' דלא תאכל משמ' באכיל' ולא בהנאה וכמים הוי כמים המנוסכין ואסור בהנאה. (מ"א ע"ד — מ"ב ע"א)

(סנהדרין)

[ד א]

יש אם למקרא יש אם למסורת. פי' אמו של דבר זהו המקרא ואמו של דבר זהו המסורת² מפי' הרב ר' יוסי. (צ"ב ע"ד)

[יג ב]

העדה המיוחדת שבעדה³. צ"ע ונ"ל דהתם כת' ב' פעמים והק' הר"ר יוסי מניקולא. דהא ושפטו העדה (ו) לא בסנהדרי גדולה איירי וי"ל דכיון דכתוב זקני הוה למיכת' עדה מפני הדביקו' להכי דריש מייתו' דהי'. וק' לי' א"כ היכי דריש מוקני שנים⁴ הא איצטריך [לגלות] לעדה דדרשינן המיוחדת שבעדה. צ"ע. ונ"ל. דהתם כת' ב' פעמים העדה ושפטו העדה והצילו העדה הוי מיעוט אחר מיעוט לרבות סנהדרי קטנה. לוייה⁵. (צ"ה ע"ד)

¹ ר' תוסי' הרא"ש ושטמ"ק.

² ר' תוסי' הרא"ש משנין שם ד"ה ואימא ותוסי' שלנו. שהקשו אותה קושיא.

³ ר' עה"ש אם ב', עה"ש ח"א עמ' 109, תשלום הערוך, עמ' 29, ז. בכר ערכי מדרש תנאים עמ' 38 ואת הפי' שלפנינו לא מצאתי.

⁴ בגמרא: מיוחדין שבעדה, אבל ביד רמה שם: ת"ל העדה המיוחדת.

⁵ ר' בגיליון ביד רמה שם.

⁶ עיין במבוא עמ' 11.

[לה א]

הרי שהיה הולך לשחוט פסחו. וק"י כיון דעבודה חמור משבת מנא לן מייתורא דולאחותו דמוכחין דמטמא למת מצוה בעבודה איירי דילמ' דבשבת מיירי והכי נדרוש הרי שהיה שבת ושמע שמת לו מת יכול 'טמא, כלומ' יחלל שבת לקוברו וליטמא כו' עד אבל מטמא הוא למת מצוה שידחה שבת לקוברו. וצ"ע. משום דבאיסור' טומא' מיירי קרא ושבת לאו חילולו משו' טומאה אלא משום מלאכה וא"כ קשיא מלמול את בנו דמאי איסור טומא' שייך התם. וי"ל דמ"מ הוא נמנע ממילת בנו בעבור לטמאות למתו אבל בשבת אינו נמנע ממצות שבת בעבור [זה] שהרי יכול לטמאות ולשמור שבת אבל נמנע הוא כדי לעשות הקבר ולא דמי לנויר כלל. מפי הרב ר' יוסף. (ק"ג ע"א)

(קידושין)

[י א]

קתני ביאה וקתני נישאת, וק' אמאי לא פריך מדקתני ביאה ומקבל גיטה דביאה אין נישואין עושה דאי נישואין עושה שוב אינו מקבל גיטה י"ל דמצי לשנויי אשאר ומכאן ראייה שאדם יכול לקבל גט קטנה מן הנישואין, ומעשה באדם אחד שהשיא בתו קטנה לבעל ואחר כך קיבל גיטה והשיאה לאדם אחר והר"ר ברוך פסק דאין הגט כלום וצריך גט מן האחרון דכי נשאה הראשון אין לאביה רשות בה ואפי' היא קטנה והר"ר יוסף מניקולא חולק עליו ואומ' דהגט ראשון טוב וראייתו מהכא. (קנ"ז ע"ב)

ג. ר' יצחק בר' פרץ

(ברכות)

[מא ב]

כתי הריב"פ דנילש הבאות בתוך הסעודה צריך לברך עליהם בתחלה בורא

^א קושיא זו לא מצאתי.

^ב ר' בשיטה לא נודע למי לקידושין שם.

^ג ס' התרומה ס' קל"ב בשם ר"ת אבל שם אין המעשה המובא כאן וראה תוס' קידושין שם ד"ה ומקבל ור' בהגהות המרדכי גישן תס"ה, שהביא בשם "הרב מלונדרש", נשאת הקטנה בין היא בין אביה ואם יש בקטנה דעת היא ולא אביה ואין לדעת למי התכוון ב"הרב מלונדרש" ועכ"פ דעתו חלוקה על זו של ר' יוסף מניקול ועיין ב"י טור אה"ע ס' קמ"א ובכנה"ג שם אות ט"ז.

^ד הר' יצחק בן פרץ ובשמו מובא העניין בקיצור ב"עץ חיים" ח"א עמ' קע"ח ור' עליו, בעלי התוספות עמ' 403 ובמבוא לעיל עמ' 9.

מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש

מיני מזונות לפניהם דלא חשיב מחמת סעודה כך דנתי לפני הרי"ץ² והודה לי. אבל בליל פורים דקובע סעודתיהו עלייהו מברך המוציא. (י"ב ע"ג—ע"ד)

(בבא מציעא)

[ז א]

תיפוק ליה דהוה ליה מוקדם. והק' הר' יצח' בר' פרץ³ אמאי לא מצינא לאוקומי בשטר שכתוב בניסן וזמנו כתוב בתשרי הבא אחריו ועכשיו אינו [יכול] לחזור וללות עד זמן שכתו' בשטר דמשו' מוקדם ליכ' אלא משו' נמחל שיעבודו ולעולם אימ' לך דלפירעון בת יומא לא חיישינ'. ותי' הר' משה מלונד' דלעולם אין שיעבודו חל עד דמטי זמן הכתו' בשטר וא"כ עדיין לא נמחל השיע' עד דמטי זמן או פרע קודם לכן וא"כ לא יתכן טעמ' ללשון דנמחל שיעבודו. (קט"ג ע"ג)

ד. ר' מאיר מלונדרש

(פסחים)

[ז ב]

ואע"פ שאין ראייה לדבר פרש"י¹ דדברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן וק' והאי מילף הוא גילוי בעלמא הוא דכת' גבי נר חיפוש כדפרי' (בבב' קמ')² ברי' פיר' דבב' קמ'³ ותי' הר' מאיר מלונדרש דה"פ שאין ראייה לדבר דהא כת' חופש כל חדרי בטן לאו אנר דלעיל קאי אלא להק' וא"כ אפי' [גילוי]⁴ מילת' ליכא. (ל"ה ע"ב)

¹ אין זה הר"י, שכן במרדכי ברכות רמז ק"כ נאמר „והיה נוהג ר"י שלא לאוכלם אף בפורים כי אם תוך הסעודה... שהיה מסופק אי הוה קביעותיהו קביעות או לא“, אבל ייתכן שהסונה לריצב"א, מבחינת סדר הזמנים אין קשי שר"י בן פרץ דן לפניו בשאלה זו, שבה נשאו ונתנו תלמידי הר"י, ר' תוס' שירליאון מב א ד"ה לחמניות „וגם ג"ל נכון לברך על ניבל"ש אי קבע סעודתו עליהו המוציא וג' ברכות“ וכתוס' שלנו שם ד"ה לחמניות נוסף „... כמו בפורים מיהו רבינו שמשון פירש דאין לברך עליו המוציא דהוי כמו דייסא“, ור' בפסקים מסדר זרעים לר' אליהו מלונדריש עמ' כ"א ובדבריו „... מברך עליה המוציא והוא שיש עליהם תוריתא דנהמא“ בא כנראה לצאת גם ידי דעת הר"ש, ועיין בדברי אהיו, ר' ברכיה מניקולש בנספח למאמרו של סטיל רות ב' J.J.S. כ"א 1948 עמ' 76 ומשם בנספח לפירושי ר' אליהו מלונדרש עמ' קס"ד, בתשובות ופסקים למהר"ם ב"ב, הוצ' י. נ. כהנא ח"א סי' ג"ו ובמרדכי ברכות רמז קל"ז ובחידושי אנשי שם. קושא זו לא מצאתי בראשונים.

² ד"ה וכו'.

³ נכפל בטעות.

⁴ ב ב ועיין רש"י ד"ה והאי.

⁵ עיין בתוס' הר"ש משנץ ובתוס' רבינו פרץ (בגמרא שלמה פסחים הוצ' הרב נאה) ובחי' דושי מהר"ם חלאוה.

⁶ נשמט בטעות.

[ט ב]

ובנמצא הלך [אחר] הרוב וק' לרב דאמ' בשר שנתעלמה מן העין אסור' למה מותר וי"ל ובנמצא ביד גוי ואומ' הר' מאיר' דאי נמצא ביד ישר' מיד צריך הוראה והוי קבוע אבל נמצא ביד גוי לא צריך הוראה מיד עד שבא לפנינו. וא"כ הוי פרוש ולעיל כי נמצא ביד עכבר הוי קבוע' דחזינ' שלקחו מן הקבוע אבל כי נמצא ביד לא חזינ' ממאן שקיל והוי נייד. (ל"ו ע"ב)

[ל ב]

התם בתנור⁹ של מתכות. וק' להר' מאיר מלונדרש אמאי נשאר רבה¹⁰ בר אהילאי מוקשה לישני כאן בתנור של מתכות¹¹ כו'. (מ"ד ע"א—ע"ב)

(בבא מציעא)

[ט א]

זה קנה חמור וזה קנה מוסירה, פרש"י¹² מדרכו' לחודיה בלא מנהיג קני שכוליה¹³ במקום מנהיג מיהא יחלוקו. והק' הר' מאיר מלוד' מגא ליה לפרש הא והא הוה בעייתו מרכוב במקום מנהיג איזיה מהם עדיף¹⁴ ואפי' נמי דרוכב לחודיה קני מ"מ בעיא לן מרכוב במקום מנהיג. צ"ע. (קנ"ח ע"ב)

(קידושין)

[ד ב]

אמה העבריה תוכיח שניקנית בכסף ואינה ניקנית בביאה. והק' הר"ר מאיר מילונד"ר¹⁵ מאי האי דאמ' והלא דין היא בלא הקרא דובעלה לא מצית לימ' הק"ו דמהיכא תיתי דאמה העבריה אינה ניקנית בביאה אלא מקרא דובעלה.

⁹ תולין זה א.

¹⁰ כנ' ר' מאיר מלונדרש.

¹¹ עיין בתוס' תולין שם ד"ה הכא.

¹² כ"ה בכ"י ובראשונים, ר' דק"ס עמ' 82.

¹³ ר' דק"ס שם הע' ד.

¹⁴ לא מצאתי קושיא זו בחבורי הראשונים וכיוון לה בעל "שפת אמת" שם ד"ה ברש"י ד"ה א"ל.

¹⁵ פרש"י שם ד"ה ש"מ.

¹⁶ שכוליה צ"ל: כוליה.

¹⁷ שם ח ב, ועיין בתוס' הרא"ש לב"מ ט א ד"ה ש"מ ובחידושי הרשב"א שם.

¹⁸ היא קושיית התוס' שם ד"ה אמה אבל התרוץ שונה ועיין בתוס' הרא"ש וב"שיטה לא נודע למי" שם.

מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש

י"ל דליכא דמוקי לקמ' ונבעלה¹⁶ לבעולת בעל יליף אמה העבריה מאחרת לימ' מה אחרת בביאה אף אמה בביאה להכי אצטריך ובעלה למעוטי אמה דאינה נקנית בביא' מסברא אלא¹⁷ מק"ו הכא נמי מוכח אמה העבריה דאינה ניקנית בביאה מסברא ולא צריך קרא. (קע"ה ע"ב—ע"ג)

[ה ב]

ורב הונא באישו' מיהא¹⁸ לא אשכחן ב"כ. הק' הקו'¹⁹ הא אשכ' בקטנה ותיר' הא קטנה אבל בעלמא²⁰ מקטנה כגו' בגדולה לא אשכחן ואפי' הכי קונה הכא נמי חופה קונה. והק' הר"ר מאיר מילונד'רש דהכא משמ' דליכא מאן דסבר האי תירוצא אלא רב הונא ולעיל²¹ משמ' דכולי עלמ' סברי האי תירוצא. ופיר' זו מדה בתורה דכל היכא דאיכא למיפרך פירכא כל דהו פרכינן ולעיל תריץ מה להצד השוה שכן ישנה ב"כ ופריך כדי לסתור הפירכא וכי תימ' כסף נמי באמה ב"כ ותיר' התלמוד כדי לקיים הפירכא מה צ' השוה אישות מיהא בעל כרחא לא אשכחן ולכך ליכא לעיל מאן דפליג להאי סברא. אבל הכא רב הונא מתרץ הכי לסתור הפירכא ולכך ליכ' מאן דסבר כוותיה בהא דפירכא כל דהו פרכינן ומכאן משמ' מדקאמ' ולרב הונא משמ' דחופה אינה קונה.

רב הונא הכי קאמ' ומה כסף שאינו גומר אחר כסף כו' לא אעשה הק"ו מחופה אלא מכסף ולפיכך לא מצי לפריך מה שפריך כלום חופה גומרת כו'. והק' הר"ר מאיר מילונד'רש²² ולוכח מכאן דהיכא דמסר האב לשלוחי הבעל²³ שגומר בלא כסף ולימא הכי ומה כסף שאינו גומר אחר כסף קונה מסר האב לשלוחי הבעל שגומר א"כ אינו דין שתקנה בלא כסף וליכא למיפ' דמסר האב כו' וחופה חדא מילת' היא לל"ה²⁴ דמצריך לקמ'²⁵ תרי קראי לשניהם. (קע"ו ע"א)

¹⁶ ג' שצ"ל: דלמאן דמילף לקמ' ביאה מבעולת בעל, ר' להלן ט ב.

¹⁷ צ"ל: ולא.

¹⁸ שם: כסף מיהא באישות לא אשכחן, וכ"ה בכי"מ אבל ברש"י ובתוס': כסף באישות מיהא לא . . .

¹⁹ אין זה ברש"י, ובתוס' הרא"ש לקידושין שם מובאת קושיא זו בשם ר"ת ובתוס' שלנו ד"ה רב הונא סתם.

²⁰ בקלף יש כאן חסר וכו' שנשתבש ושם צ"ל [חוץ] מקטנה. בתוס' שלנו ובתוס' הרא"ש תרצו בתרוץ אחר ועיי'נן בשיטה לא נודע למי: "ולכא למיפרך שכן ישנן בע"כ אלא היכא דאשכחן בע"כ חוץ מקדושי אשה דישנן בע"כ".

²¹ ה א ור' בתוס' שם מה שהביא בשם הריב"א.

²² קושיא זו לא מצאתי.

²³ ר' כתובות מח ב.

²⁴ = ליכא למימר הכי.

²⁵ כתובות שם.

[יז ב]

מכלל דאית ליה יורשים, וק' להר"ר מאיר מילונד²⁶ רש"י אדרבה תוכח מהבא דאין גוי יורש אביו ואי לאו הקרא הייתי אומ' דגוי עובד הבן כיון שהוא יורש. ו"ל הא חזינן הבת שיורשת ואינה עובדת הבן. שמא יחזיר לטורו. וק' מה ירויח אם יחזור אין לו כלום בירושת אביו דהא הוא הקטן²⁷ שנולד. וי"ל שמא יחזור לטורו בשביל שיטעה להיות לו חלק, אבל גבי גר את הגר לא חיישינן שמא יחזור לטורו דאם חוזר לטורו הוי גוי הגר ואינו נוחל לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. ופסק הר"ר מאיר מילונד²⁸ רש"י לגר שהוא חייב באבילות מפני אמו שמתה. (קט"ט ע"א)

[כו א]

מ²⁹ בענן ציבורין, פירש³⁰ שיהו כל המטלטלין ציבורין בקרקע. וק³¹ א"כ ליקנו בתורת חצר ולא אגב קרקע. ופי' הר"ר מאיר מילונד³² רש"י דקאי אהא דאמ' לקמ'³² לא שנו אלא שנתן דמי כולו כו' והכי בעי ואי בענן צבורין וליקנו אפי' לא נתן דמי כו'. (ק"פ ע"ב)

ה. ר' משה בר' יום טוב מלונדרש

(ברכות)

[ד ב]

ובתפלת שחרית נמי בעי מסמך גאולה לתפלה. ואע"פ שבתחלה הוא אומ' ה' שפתי תפתח. מכאן יש ללמוד שהאומ' שומע תפלה וגומ' לפני שמנה עשרה טועה. ר"מ. (א' ע"ד)

²⁶ מעין קושיא זו בשיטה לא נודע למי יח א ד"ה מי כתיב.²⁷ צ"ל: קטן ור' רש"י ד"ה כי לא ובתוס' שם ד"ה אלא ובשיטה הנ"ל ד"ה שמא.

²⁸ הכוונה לפסק המובא בהל' שמחות למהר"ם מרוטנבורג, מחנה לויה סי' פ"ה: "גר שנתגייר הוא ואמו ומתה אמו מעשה בא לפני ר' ז"ל ואמ' לו להתאבל דאע"ג דאמ' בקידושין וכו', ד"ר י. ז. כהנא במהדורתו של הל' שמחות, בתשובות מהר"ם ח"ג עמ' קכ"ב הגיה "מעשה בא לפני ר"י ז"ל" והעיר שהוא כנראה הר"י מלונגיל כי במדרכי מו"ק סי' תתקל"ח מובאת שאלה זו בשם "הרב מלונגיל", כעת רואים אנו ששאלה זו הובאה לפני ר' מאיר מלונדריש, שחבר "הלכות אבלות" ושבהם השתמש המהר"ם מרוטנבורג, ר' הל' שמחות סי' ל"ו, צ"ב, קי"ב, קט"ו, לכן נראה להגיה במדרכי הנ"ל "עכ"ל הר"ב(ם) מלונגיל" [וריש] ובהל' שמחות גשטט השם.

²⁹ כ"ה בכי"מ ולי' בדפ.³⁰ שם ד"ה צבורין.³¹ וכן הקשו בשיטה לא נודע למי שם ד"ה איבעיא ותרצו בדרכים אחרות.³² כו ב.

¹ ר' פירוש ר' אליהו מלונדריש ופסקיו, הוצ' רמ"ל וק"ש עמ' מ"ז ושם הע' 66, ע"ז

מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש

[יא ב]

ר' יוחנן אמ' הערב נא ברכת הערב נא סיום ברכת אקב"ו לעסוק בדברי תורה ונמצ' אותה ברכה פותחת בברוך וחותמת בברוך. ואשר בחר אע"פ שסמוכה לברכת התורה מ"מ פותחת בברוך כי לפעמים אומ' אלה בקריאת התורה.
ר"ם (ב' ע"ד—ג' ע"א)

[יב ב]

ב' ימים שבין ר"ה ליום הכפורים אם לא אמ' המלך הקדוש והמלך המשפט לא יצא וצריך לחזור ואם ספק אם אמ' או לא. מה שהוא למוד יוכיר בתוך ל' יום. מכאן ואילך מה שצורך יוכיר וכן בכל דבר שצריך לחזור. ר"ם. (ג' ע"א)

[טז ב]

אמ' להם איסטניס אני. מכאן לאבל שמותר לרחוץ בימי אבלו בחמין היכא דאינו עושה לתענוג וכן לחוף את ראשו היה נראה דמותר וכן יולדת בימי אבלה דלא גרע מאיסטניס. וכן מצינו ביום הכיפורים אע"פ שסיכה אסורה דמי שיש לו חטטין בראשו דסך כדרכו ואינו חושש. ר"ם. (ג' ע"ד)

[יז ב]

בפרש"י גרים בפ' פ' תפלת השחר אחר הקורא. ולי נר' דגרסי' מי שמתו אחר הקורא לפי שדברנו בק"ש וכל זה הפר' מיירי בק"ש ועוד דקא מיירי בסמוך אמת' מר"ג שרחץ כלילה ראשון כו'. פטור מק"ש. בירושלמי קאמ' טעמ' דכת' למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. ימים שאתה עוסק בהם בחיים ולא ימים שאתה עוסק במתים. אוכל בבית אחר ואינו מברך פי' רש"י אינו צריך לברך ברכת המוציא. ובירושלמי קאמ' שאינו רשאי להח' מיר על עצמו. מהו דווקא כשעוסק בצרכי המת וכל מי שמוטל עליו לקבורו קרינן מת מוטל לפניו ואותו אסור להתפלל ולא לאחרים. ומכאן [ו] אם היה תפוס אוכל בשר ושותה יין כיון שאין מוטל עליו לקבורו. ומעשה כשנפטרו [ה] אחות רבינו יעקב והודיעוהו לעיר אחרת שהיה שם ואכל בשר ושתה יין מאחר

חיים ח"א; הוצ' הרב ברודי. עמ' מ"א. ועיין טור או"ח סי' קיא וא"ח הל' תפלה אות ב ובס' עבודת ישראל לר"ד בער עמ' 87, שמצא בשני כ"י קודם ה' שפתי הפסוק שומע תפלה (תה' פה ג).

* כשיטת ר"ת בתוס' ר"י שירליאון לברכות יא ב ד"ה הג' ור' בגיל' כה"י במחזור ויטרי עמ' 57.

* ר' תוס' ר"י שירליאון ותוס' שלנו ברכות יב ב ד"ה והלכתא.

* ברכות טז ב ד"ה אסטניס ותוס' ר"י שירליאון שם.

* צ"ל: היה קורא והושלם על הגיליון.

* צ"ל: במת.

שיש לה בעל שחייב בקבורתה ואיפשר גם אם היה עמה בעיר היה מיקל.⁷
ר"ם. (ג' ע"ד—ד' ע"א)

[כא א]

ורבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. פי' הגאון מפס' היינו דוקא בתחנונים וכיוצא בהם אבל תפילת חובה לא. וי"מ⁸ דלא קאמ' ר' יוחנן אלא בספק התפלל אלא וודאי התפלל לא. וכפי' הגאון נר' עיקר. ר"ם. (ד' ע"ג)

[כא ב]

הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור מתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור לקדוש¹⁰ יתפלל ואם לאו לא יתפלל. פרש"י¹¹ ליהא שמיה רבה מברך דהוי דבר שבקדושה ומיהו שתק ולא ענה יצא. וכן בה"ג¹². ור"ת מחשיב ל' כהפסק¹³. ואם יגיע יחיד עם שליח צבור לסוף מחייה מתים נראה שיוכל לענות קדושה עם הצבור ולא חשיב הפסק¹⁴. ר"ם. (ד' ע"ג—ע"ד)

[כג א]

הנצרך לנקביו אל יתפלל. ואם התפלל תפילתו תועבה י"מ¹⁵ דהוי מעות שלא יוכל לתקון (לתקן) ורבי' יצחק אומ' דיחזור ויתפלל¹⁶. ר"ם. (ה' ע"ב)

[כג ב]

האי סודרא דאזמניה לתפילין, פי' בהלכות תפילין¹⁷ דהומנה מילתא היא. ר"ם. (ה' ע"ב)

⁷ וכל העניינים המובאים כאן נמצאים בתוס' ר"י שירליאון ובתוס' שלנו י"ז ע"ב מד"ה מי שמתו עד ד"ה ואינו ולענין "תפוס" הוא הפסק שבתוס' ר"י שירליאון בשם מורו הוא הר"י הזקן ור' בתר"י לברכות פ"ג ד"ה כל זמן.

⁸ רי"ף שם פ"ג רמז ס"ג.

⁹ בתוס' ר"י שירליאון שם ד"ה ור' יוחנן בשם "איכא דאמר"י ובתוס' שלנו בשם ר"י ולא הביאו את דברי הר"ף.

¹⁰ דברי ריב"ל ברכות כא ב, ולפנינו : "לקדושה" אבל בכ"י מ, ובראשונים : לקדוש.

¹¹ סוכה לח ב ד"ה הוא אומר.

¹² ברש"י שם ור' ה"ג ד"ו ב' ע"ד.

¹³ תוס' ברכות שם ד"ה עד ותוס' ר"י שירליאון שם.

¹⁴ תוס' שם ד"ה אין יחיד.

¹⁵ ר' בתוס' ר"י שירליאון שם ד"ה אעפ"י.

¹⁶ וכ"פ הרמב"ם הל' תפלה פ"ד ה"י ובטור אור"ח סי' צ"ב.

¹⁷ כנראה שהכוונה להל' תפילין של הר"ם ולא מצאתי מי שפסק דהומנה מילתא היא, ר' ברי"ף ברכות שם רמז ע"ג. ערוגת הבשם ח"ב עמ' 47, או"ז ח"א סי' תקצ"א וטוש"ע אור"ח סי' מ"ה סעיף ג'.

[כו ב]

רב צלי של שבת בערב שבת ר' יאשיה צלי של מוצאי שבת בשבת. ובתשובת הגאונים¹⁸ יש יחיד שהתפלל וקבל עליו שבת מבעוד יום והתפלל של שבת (בערב של שבת)¹⁹ בערב שבת אסור בעשית מלאכה (לפי שבטעות התפלל)²⁰. אבל טעה יחיד בחישור עבים והתפלל של שבת בערב שבת ואחר כך זרחה חמה מותר בעשיית מלאכה לפי שבטעות התפלל, אבל (ל) צבור שטעו והתפללו לשל שבת בערב שבת נאסרו בעשיית מלאכה אפפ"י שהתפללו בטעות²¹. ר"ם. (ו' ע"ג)

[ל ב]

חסיד' הראשונים היו שוהים שעה אחת להתפלל כדי לכיין לבן תפילה. מכאן שאסור לישיב בד' אמות תפילה. וצריך להרחיק ד' אמות בין מלפניו בין מלאחריו בין מצדין ופירשו התוספות²² ובתשוב' הגאונים שהיושב יושב ובטל אבל אם עסק בתפילה שפיר דמי.

ואפילו נח' כרוך על עקיבו לא יפסיק. בירושל' קאמ' שאם ראה נחש מרתיע ובא כנגדו יפסי' לפי שבא בכעס מתכוין להזיקו. מדלא קאמ' אם פסק חוזר לראש נראה דלהתחלת ברכה מיהא יחזור ואם בג' ראשונות חוזר לאבות. וב' אחרונות חוזר לעבודה כדקאמ' לקמן בפירק'י²³. ר"מ. (ו' ע"ב—ע"ג)

[לד א]

לא יענה אחר הכהנים אמן כו'²⁴. מה שנהגו הכהנים כשעולים לדוכן שהשליח צבור קורא כהנים, אבל רבינו יעקב אומ' שאין שליח צבור צריך לומר כהנים דהוי הפסקה אבל החזן מן העיר דעוסק בצורכי צבור הוא יאמר כהנים אבל לא השליח צבור העומד לפני הארון, מיהו שמא בימי החכמים היתה הפסקה לשליח צבור כי לא היו אומ' אלהינו ואלהי אבותינו ברכינו בברכה מדקאמ'

¹⁸ ר' אוצ'ה"ג לברכות עמ' 62 סי' קס"ה ושבה"ל סי' נ"ט עמ' 46, ומה שאמרנו שקבלת שבת הולכת (ו) אחר דעת האדם דוקא כשמקבל שבת מרצונו ובידיעתו שלא בטעות ואפילו מבעוד יום, אבל אם קבל עליו את השבת בטעות, כגון שהיה יום המעונן שחשיכה אחר כך זרחה החמה אינה קבלה ולא נאסר במלאכה, ועיין מ"ש בליקוטים מספרי דבי רש"י, ספר רש"י תש"א עמ' נ"ו הע' 78 ושם עמ' ע"ב.

¹⁹ נכפל בטעות.

²⁰ נכתב באשגרתא כאן.

²¹ והבחנה זו בין ציבור ליחיד מבחין בעל שבה"ל שם עמ' 47 ור' באו"ז ח"ב סי' ט"ז ותוס' ברכות שם ד"ה שאני ובחכמת שלמה שם ובמהרש"א שם.

²² ר"י שירליאון ותוס' שלנו ברכות לא ב ד"ה מכאן שאסור בשם תשובות הגאונים.

²³ כל העניין בתוס' שם לג א ד"ה אבל עקרב.

²⁴ בתוס' ר"י שירליאון לד א ד"ה העובר ובתוס' שלנו ד"ה לא יענה.

בסוטה. אבל אנו שהורגלנו לומר בלשו' ברכה לתפילה אין זה הפסקה.
ר"ם. (ח' ע"א)

[לו א]

צלף של ערלה זורק האביונות ואוכל את הקפריסין. ומדלגבי עורלה לאו פירא
הוא לגבי ברכה נמי לאו פירא הוא. מכאן נראה שצריך לברך על כל גרעיני
פירות ב"פ העץ דהתנן והגרעינן חייבין בערלה²⁵. ר"ם. (ט' ע"ג—ע"ד)

[לו ב]

היא בוסר היא גרוע. ויש ללמוד שאין לברך על בוסר אם הוא פחות מפול הלבן
רק ב"פ האדמה כמ' קפריסין דאמר' ב"פ האדמה ובשאר אילנות משויציאו
הפרי חשובין לברך ב"פ העץ וקיימ' לן דאם בירך על פרי העץ ב"פ האדמ' יצא
אע"ג דבגמר' מוקמינ' כר' יהודה מ"מ סתם לן תנא דמתני' הכי²⁶. ר"ם.
(ט' ע"ד)

[מא א]

וכל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה כר' יהודה ואם חביבין זה כזה אין עדיף
והמוקדם בפסוק קודם ואם יש לפניו ב"פ העץ וב"פ האדמה ב"פ העץ קודם
ואע"ג דאמ' בירך על העץ ב"פ האדמה יצא. ה"מ במין אחד וטועין על הברכה
אבל ב"ב מינין מברך על שניהם²⁷. ר"ם. אבל כשאין ברכותיהן שוות ד"ה מברך
על זה ותוור ומברך על זה ואיזה שירצה יקדים, והני מילי בברכת ב"פ העץ
וברכת ב"פ האדמה אבל אחד מהן (קודם)²⁸ וברכת שנ"ב אחד מהן קודם
דהקפיד בר קפרא²⁹ על אותו שהקדים לברך על הפרגיות לפני הכרוב. ר"ם.
(י"ב ע"ב)

[מא ב]

אמ' רב פפא הילכת' דברים הבאים מחמת כו', רבו פתרוני' בפסק ומסקנ'
רבותי³⁰ כך היא כל דברים הבאים מחמת סעודה בתוך הסעודה כגון מיני

²⁵ ר' תוס' ר"י שירליאון ותוס' שלנו לו ב ד"ה קליפי.

²⁶ תוס' ר"י שירליאון ד"ה הוא.

²⁷ ר' רש"י שם ד"ה אבל.

²⁸ הנקודות סימני מחיקה.

²⁹ ברכות לט א ור' בתוס' שם מא א ד"ה אבל ובתוס' ר"י שירליאון שם.

³⁰ הוא לשון ר"י שירליאון אחרי מו"מ ארוך. ברכה משולשת, כ"ט ע"ד, "מסקנא דמילתא
דכל אותן דברים הבאין תוך הסעודה..." עד "ובזה לא דברה ההלכה דהא פשיטא שלא
היה צריך להשמיענו זה" והובא בקיצור בפירוש למשניות לר' אליהו מלונדריש,
הוצ' זק"ש עמ' פ"ט.

מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש

מליח וחביעא³¹ ודייסא ובשר דגים וכיוצא בהם אעפ"י שאוכלן בלא פת כיון שלעיקר סעודה הם באים לא יברך עליהם. דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון תאנים וענבים שלא באים לעיקר סעודה טעונה ברכה לפניהם כרב הונא ורב נחמן ולא לאחריהם. ולאח' סעודה קודם ברכת המזון אחר שמשכו ידיהם מן הפת לגמרי בין מיני פירות בין מיני מליח בשר ודגים טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם. אבל דין אחרון זה אינו מצויי (בכ"ה לפניהם ולאחריהם)³² בינינו כי אין אנו מושכין ידינו מן הפת קודם ברכת המזון, אבל לאחר ברכת המזון אין צריך לפסוק בו דבר פשוט. וכן נהגינו. ר"ם. (י"ב ע"ג)

ירושלמי³³ פסק דצריך להזכיר בה מעין המאורע בברכה מעין ג' בשבתות וימים טובים וחול המועד וראשי חודשים ואנן נמי צריכין למיחש ועוד כתב רבינו משה³⁴ דעל היין חותם על הארץ ועל הפירות כי למה תשתנה ברכה משאר פירות³⁵. ר"ם, ויש שחותמ' על הגפן ועל פרי הגפן. (י"ג ע"ג)

(פסחים)

[ח א]

עשו אוצרות שכר כו' מתוך הירושלמי³⁶ משמ' שצריך לבדוק הבתים והחדרים שמכבידן ומטאטאין ג' ימים קודם הפסח אע"פ ששוב לא ישתמשו בהן חמץ שלא תחלוק, אך מקום שאין מכניסין בו חמץ אין צריך בדיקה מהאי טעמ'. הר"ם ברי"ט³⁷. (לה ע"ב)

אין אוסרין ואין מתירין לאפות מצה בי"ג לאכול כליל פסח³⁸. הר"ם. ועוד נ"ל דאסור לאכול מצה ישנה בערב פסח כיון דיכול לפטור עצמו ממצה ישנה דהלכה כבית הלל דמכשיר³⁹ ובכל מצה שיכול לפטור עצמו כליל פסח אסור לאכול בערב פסח. (ל"ח ע"ב)

³¹ שם וחביצא וכצ"ל.

³² הנקודות סימן מחיקה.

³³ ברכות פ"ו ה"א (י" ע"ב) ור' ברמב"ם הל' ברכות פ"ג ה"ג, ור' בתוס' ר"י שירליאון מר א ד"ה על שהביא את דברי הרמב"ם והיר"ו ונושא ונותן בהם ומסיים "ופוק חזי מאי עמא דבר".

³⁴ הל' ברכות פ"ה ה"ד.

³⁵ הוא לשון הר"י שירליאון שם ד"ה על הארץ, ור' בפ"י ר' אליהו מלונדרש עמ' צ"א.

³⁶ פסחים פ"א ה"א.

³⁷ עץ חיים פ"א עמ' ש"י, מביא הר' משה מלונדרש ראי' להצריך וכו'.

³⁸ ר' אוצ"ה ג' לפסחים עמ' 60, מחזור ויטרי עמ' 261 ועץ חיים ח"א עמ' ש"ט.

³⁹ ירו' פסחים פ"ב ה"ד (כ"ט ע"ב), אבל שם בהמשך "אמר רבי יוסה דברי הכל היא מכיון שלא עשאה לשם הפסח דבר בריא שלא דיקדק בה", ועיין בראב"ה ח"ב עמ' 107.

[כא ב]

ר' יהוד' אמ' ⁴⁰ כותח וכל מיני כותח כו' וק' וכי שביק ר' יהוד' ב"ה ועבד כב"ש ⁴¹. ע"כ חרכו קודם זמנו מותר בהנא' אפי' לאחר זמנו וכגון שנפסל מלאכול לכלב דומיא דפת שע"פשה ⁴². ר"ם. (מ"א ע"ג—ע"ד)

[כח א]

חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ושל ישר' אסור. מכאן שלא יכול אדם להשכיר בהמתו להוליך עליו חמץ בפסח מעיר לעיר ⁴³. וכן גבי חמץ. ר"ם. (מ"ג ע"ד)

[ל א]

כי קניס ר' שמעון בעיניה אבל על ידי תערובת לא. פי' רש"י ⁴⁴ ואפילו שהיה בעיניה, וכן אמת. ר"ם.

[שם]

אמ' רבא הילכת' חמץ כו' ופסק רש"י כו' ור"ת פי' דאפי' חמץ בפסח בס' ולא נוכל להורות כן ⁴⁵. ר"ם. (מ"ג ע"ד—מ"ד ע"א)

[ל א]

ושמאל אמ' לא ישברו אלא משהא להו אחר פסח ועבד בין במינו כו' וק' ⁴⁶

71, שדייק מתוך דבריו, "שראוי להחמיר שלא להקדים ולאפות" בערב שבת כשחל פסח להיות בערב שבת ופלא שהר"ם לא הזכיר כלל את דברי ר' יוסה וכן בעץ חיים שם, "ועוד פליגי בירושלמי ב"ש ובי"ה במצה ישנה והלכה כבי"ה דמתירין" ונראה שדבריו לקוחים מהר"ם.

⁴⁰ בדפ' ר' יהודה בן בתירא, אבל בכ"י ובראשונים כמו לפנינו, ר' דק"ס עמ' 56.

⁴¹ עיין בתוס' שם ד"ה רבי יהודה.

⁴² ר' תוס' שם ד"ה חרכו ובתוס' שני שם.

⁴³ כאן יש חסרון ברור וגיתן להשלימו. בס' האגור סי' תש"ד נאמר: "אך מצאתי כתוב בתוס' הר"ר משה שמצא בתשובות הגאונים שאסרו ודמו הדבר לין נסך" וכוון לתשובה" דפ' קושטא של"ה סי' רמ"ג—רמ"ד (נדפסו מחדש, ירושלים תש"כ) ושם: "מהו להשכיר בן ישראל בהמתו לעכו"ם בפסח להוליך עמה חמץ ממקום למקום. מהו להשכיר בהמתו לעכו"ם להוליך עמו יין נסך. תשובה, כיון שיין נסך אסור בהנאה גם השכר ההוא אסור ולא תימא ביין נסך ממש אלא אפילו בסתם יינו של עכו"ם אסור", וחסרה התשובה בעניין חמץ, אבל ברור מדברי ס' האגור שתשובת הגאון כתובה היתה בתוס' ר' משה מלונדרש וגשמיטה ושרדו ממנה רק דברי הסיום "וכן בחמץ" החסרות בתשובה"ג שלפנינו. ולעצם ההלכה ר' ר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה לפסחים עמ' 497 ובקונטרס תיקונים והשלמות לנ"ל עמ' 3.

⁴⁴ שם ד"ה אבל.

⁴⁵ ר' תוס' שם ד"ה אמר ובעץ חיים עמ' ש"ת.

⁴⁶ זאת קושית הר"י בתוס' שני ובתוס' שלנו שם ד"ה לשהינהו ור' בתשובת ר"ת בס'

והא אין מבטלין איסור לכתחיל' ואפי' בדרבנן כיון דעיקר איסור דאוריית' דאת"ל כל האיסורי' שנפלו בפחו' מס' ירבה בהית' ויבטל וי"ל דה"מ דאין מבטלין איסור לכתחילה ה"מ כשהוא צריך לדבר המתבטל אבל הכא אינו צריך לבליעת הכלי. ומהאי טעמ' יש להתיר טיפת חלב שנפלה על קדירת בשר מבחוץ אף שלא כנגד האור הואיל ואין צריך לדבר המתבטל ועוד דאין מתכוין לבטל. רבי' שלמה מדרו"ש. ומהאי טעמא התיר ר"ת⁴⁷ החרצנים של גויים שנשארו בגת ואי אפשר ללקטן בהגעלה מותר' שהגעלה מייבשת אותו והוא כחרצנים של גויים לאחר י"ב חדש מותרין. ר"ם. (מ"ד ע"א)

[ל ב]

בית חרוס'. כלי שנותנין בו חומץ וכל דבר קיהוי ורגילין לתת בו קמח ועשוי לטבל בו בשך כל ימיו השנה והקמח מתחמץ מחמת הקיהוי. עד כאן פי' הקו'⁴⁸. וכמדומ' לפי פי' זה דבית חרוסות לא הוי כעין מדוכין שלנו⁴⁹ שהרי צריך לפרש ב' חרוס' דומיא דבית שאור ובית שאור עשוי להניח בו השאור ופעמ' ששוהא שם כל הלילה. כך פי' הקו' כמו כן בית חרוס' עשוי להשהות בו דבר קיהוי כמו חומץ שלנו. ונר' לי דעל החומץ עלה בדעתו של רש"י שמשהין אותו כדי לטבל בו בשר אבל במדוכין שלנו העשויין לכתוש בו תבלין ובמקראי⁵⁰ בעלמ' שכותשין פת עם הפלפלין ואינו משהא בה התבלין כי אם לפי שעה. תמהני מהני אסורין בתר הגעלה ולא הועיל (הגל')⁵¹ הגעלה להפליט טעם החמץ

הישר, הוצ' מק"נ עמ' 128 סי' נ"ו ותרצו בדרכים שונות ואת תרצו של ר' שלמה מדרוש לא מצאתי אלא ב"עץ חיים" ח"א עמ' שט"ז וברור שלקחם מתוספותיו של ר' משה מלונורש וקצר את דבריו.

⁴⁷ דברי ר"ת אלה לא מצאתי, בתשובותיו בס' הישר סי' ע"ו עמ' 171 בענין חרצנים הוא דן בשאלות אחרות. וב"עץ חיים" שם הביא את הפסק מבלי להזכיר את שם ר"ת והוסיף ראיה מתרומות פי"א מ"ו הלכותה מפי' הר"ש משנץ שם למ"ת.

⁴⁸ רש"י שם ד"ה בית חרוסות.

⁴⁹ ר' תוס' הר"ש משנץ שם ד"ה ובית חרוסות (פ"א ע"א): "ושאל ר' (הר"י) את פי ר"ת על מדוכין שלנו מהו להגעילן והתיר לו ושוב חזר בו... ולא ידע ר' מגלי' לפרש האי שמעתא על ידי הגעלה (לא) [נמין] לאסור, והר' שמשון בר' יונה עשה בסדר פסח דאפילו על ידי הגעלה אסירי...". ותשובת הר"י היא באו"ז ע"ז סי' רצ"ח וראה, בעלי התוספות עמ' 164 ושם הע' 53 ובתשובות מיימניות הל' חמץ ומצה פי"ה הכ"א, ר"י ור"ת היו אוסרים מדוכות שלנו אף בהגעלה מפני שהן כבית שאור וכבית חרוסות, אבל בסמ"ג עשין ע"ח (כ"ט ע"ד) רק בשם ר"ת ורש"י בר' יונה והעתיק את לשונו בהגהות מיימניות שם אות ת, ועיין בעץ חיים עמ' שט"ז, ברא"ש פ"ב סי' ט' וטור או"ח סי' תנ"א.

⁵⁰ = באקראי.

⁵¹ הנקודות סימן מחיקה.

שבלעו על ידי הכתישה מאחר שאין התבלין שוהא במ. כה ייטיב לי שדי וכה יאמ' לטילטולי דיי כי מצאתי בערוך⁵² אלה הדברים בערך ב"ת. חוץ מבית שאור, כלי שעושין בו שאור לחמץ העיסה כיון דחריף הוא כרותח בלא הגעלה ובלע. ובית חרוס' כלי שעושין בו כל השנה חומץ וציר ללפת בו הפת ואיפשר שטובל בו פת חמה ומחמת חריפות בלע ואין משתמשין בו מזה אלא בהגעלה. עד כאן הערוך. על פי הדברים האלה נר' דאפי' בית שאור סגי בהגעלה וכן בית חרוס' וכ"ש המחמץ שלנו סגי בהגעלה כדפרישי'. מכתבת הרב ר' יעקב מאלצון⁵³ אם מצא חטה או שעורה בעופות צלויין או מלוחין ערב פסח אחר ד' שעות ישליך החיטה והעופות מותרין⁵⁴. ומהאי טעמ' דאינו במשהו עד שיהא ככוית⁵⁵ ובפסח אינו חוזר וניעור. וכן בשר מלוח שנמלח קודם פסח וכן דגים מלוחין ולא נבדקו מחמץ מותרים בפסח שהרי נתבטל החמץ קודם פסח ואינו חוזר וניעור. ר"ם. (מ"ד ע"ב—ע"ג)

[מ א]

עבד שמואל עובדא נתבקעו ממש. כיון דלא איפסיק הילכתא כמאן והא ספיקא דאורייתא לחומרא. אבל אי לא נתבקעו הו' מותרין דכיון דחמץ בפסח במשהו מדרבנן כשהוא בתערובת הוי ספיקא דרבנן וניזיל לקולא כי לא נתבקעו. ויש אומ' דהילכתא כשמואל דמור עוקבא תלמידו דשמואל הוה ואין הלכה כתלמיד במקום הרב. כך פסק המפס⁵⁶.

חטה מבוקעת הנמצאת בתרנגולת אין אדם מתירה⁵⁷ דחמץ בפס' בין במינו בין שלא במינו במשהו ואין תקנה אלא להשהותה אחר הפסח ואפי' שהייה בעיניה בפסח מותר לעכבו אחר הפסח. וכן מצאתי בפ' הקו'⁵⁸ ובספרי הר' משה המיימוני⁵⁹ ולא הרגישו בו העולם. ר"ם.

ועוד נרא' לו דמותר למכור התרנגולת לגוי בפסח דאין זה נהנה מחמץ בפסח

⁵² ערך בית שאור, עה"ש כ"ב עמ' 86.

⁵³ נראה, שהמילים "מכתבת הרב..." שייכים למטה כי בכ"י השאיר אחרי "כדפרישי' " מקום חלק בסוף השורה וגם לפני המלה "מכתבת" בשורה שלאח"ה, ונראה שהחתימה "ר"ם" היא על כל הקטע שהעתקנו, והר"ם חוזר לדון אח"כ בעניין, ר' להלן הע' ועל ר' יעקב מאלצון הנזכר גם להלן ר' במבוא.

⁵⁴ וכן פסק ר' ברוך בס' התרומה סי' נ"ה ור' בפי' הר"ש מפלייש ל"אלקי הרוחות", או"ז ח"ב סי' רנ"ה, נ"ח ע"ב ובמרדכי פסחים סי' תקנ"ד.

⁵⁵ צ"ל: בכרת.

⁵⁶ = הרב מפס', ור' ברי"ף פסחים פ"ב סי' תשל"ה.

⁵⁷ היא לשון מחזורו עמ' 269 סי' מ"ד, ועיין בס' הפרס' סי' קל"ט.

⁵⁸ פסחים ל א ד"ה אמר וד"ה אבל ועיין ראב"ה ח"ב עמ' 41 ושם עמ' 49 בתשובת הריב"א "ועדיין איני יודע שמותר להשהות בפסח משקה... או תרנגולת שנמצא בה חטה בפסח" ועיין בפ' הר"ש מפלייש או"ז ח"ב נ"ח ע"א ובמעשה רוקח סי' כ"ג.

⁵⁹ הל' חמו"מ פ"א ה"ה.

כיון שאין התרנגולת נמכרת יותר מחמת תערובת החמץ⁶⁰. וכן הדין ביין נסך והאי פסק הוי בתרנגולת מבושלת אבל צלויה קולף סביבות החטה ודין⁶¹. מיהו רבי' ברוך אוסר⁶² אפי' צלויה ואומ' כי בהליכת השפוד מוליכה המשהו בכל התרנגולת ולא סגי בקליפה. מיהו אף לפי דבריו למה לא נתיירנה על ידי קליפה כולה מבפנים דמי חמור מקום המתפשט ממקום החטה עצמה ומקום החטה עצמה לולי הפיכת השפוד היה מותר בקליפה כולה נמי לא שנא. ר"ם.

כיון דאיסור תערובת חמץ בפס' במשהו מדרבנן יש אומ'⁶³ כי נותן טעם לפגם בפסח אסור כיון שאיסורו במשהו ולא בנתינת טעם. מה לי שבה מה לי פגם. ויש מתירי⁶⁴. ומ"מ טוב להחמיר. הריב"א⁶⁵. ואני מצאתי בפ' ע"ז מריב"ן⁶⁶ שפסק בפ' מותר. ואמ' כי כל פגם עפרא בעלמ' הוא. ר"ם.

על דבר חמץ שנתבטל קודם הפסח בס' שאין חוזר וניעור⁶⁷ אבל שנתערב מין במינו לפני הפסח למאן דאמ' מין במינו מותר במשהו אין להתיר מטעם זה ולא דמי למתניתין דמסכ' כלאים⁶⁸ שהביא רבינו ברוך דיש חילוק בין דבר דשייך בה נתינת טעם לכלאים. ר"ם. (מ"ו ע"ב—ע"ג)

[מב א]

עברה ולשה מאי. וגר' לי דעברה ולשה במים שלא לנו לדיד⁶⁹ דעברה איסורא קנסו רבנן אבל לא לאחרים. ר"ם⁷⁰. (מ"ו ע"ד)

מים שלא לנו שנתערבו במים שלנו ואותם שלנו מרובים מהם שמ' בשם הריב"א⁷¹ שהתיר ללוש בהם מאחר שנתבטלו בהם. וכן ביין התיר הרי"ן⁷²

⁶⁰ הרבא בשם ר' משה מלונדרש ב"עץ חיים" עמ' שי"ז.

⁶¹ דעת ר"א ממין בס' יראים סי' נ"ב.

⁶² ס' התרומה סי' נ"ה, ועיין אר"ז ח"ב, נ"ח ע"ג, ומדרכי פסחים סי' תקנ"ב.

⁶³ שיטת ר"א ממין בס' יראים סי' נ"ב.

⁶⁴ ר' סמ"ג לאוין, ע"ת, ל' ע"ג, אבל מורי רבינו יהודה בשם רבו רבינו יצחק ורבינו

יעקב אומר דבכל מקום נותן טעם לפגם מותר, ור' תוס' ע"ז סו א ד"ה מכלל.

⁶⁵ הוא הריצב"א והמובא כאן הוא סיום תשובתו באר"ז ח"ד ע"ז סי' רס"ב.

⁶⁶ דעת הריב"ן בגידון אינה מובאת במק"א וכאן לפנינו עדות מפורשת על פירושו של

הריב"ן לע"ז, ועיין בעלי התוספות עמ' 37 הע' 14, ור' במבוא לעיל עמ' 5 ובאר"ז שם

מביא מפירוש הרשב"ם שממנו יוצא שגם הוא וגם רש"י פסקו להתיר.

⁶⁷ ר' לעיל הע' 54.

⁶⁸ פ"ט מ"א.

⁶⁹ בכ"י המלה מטושטשת ותוקנה.

⁷⁰ פסקו של הר"ם נדחה ע"י ר' יקר מביאוונא בפסקיו כ"י ירושלם, ר' פירושי ר' אליהו

מלונדרש עמ' קנ"ט ומובא בקצור ב"עץ חיים" עמ' שי"ט. ואומר רבי' משה מלונדרש

דלאחרני שרי'.

⁷¹ היתר זה מובא בסמ"ג לאוין ע"ט (ל"א ע"ב) ובהגה' מיימניות הל' חו"מ פ"ה אות

ללוש פעם אחת ששפכו המים מפני מת אחד אע"פ שרגילין לערב מעט מים ביין. האי וכן ביין לא שמיע לי, כלומ' לא סבירא ליה⁷³. ר"ם. (מ"ז ע"א)

[מו א]

ועכשיו נוהגים העולם לעשות כר' אליע' כשמפרישין חלה ביי"ט של פסח מפרישין אותו ואין קורין לה שם ואפו אותו. ויש עושין ככן בתירה. והרי"ץ פסק⁷⁴ דיכול שפיר לקרות לה שם ולאפותו דיכול ליתנו לכהן⁷⁵ דתרומ' טמא אינה אסור' אלא לכהן גדול.

[מח ב]

הסל מצרפן לחלה. והשתא מתקיים המנהג⁷⁶ שבפסח משימות המצות בכלי זו למעלה מזו למעלה מדופני הכלי ונוטלות מאחת על כולן דאזיר בית מצרפן⁷⁷. ר"ם.

והעושה עיסה לעשות וויירמשייש פטור מן החלה כיון דאין דעתו לעשות לחם⁷⁸. וכן העושה עיסה לייבש בחמה או לבשל בקדירה⁷⁹. וכן משמ' שלא יאכל מצה הנילושה בביצים בערב פסח⁸⁰. ואין צריך להתענות ערב פסח⁸¹. ר"ם. (מ"ח ע"א)

ל "אומר רבי יחיאל שראה שהתיר מורי רבינו יהודה ב"ר יצחק" והריב"א כאן הוא בודאי הריצב"א.

⁷² "אוי" ח"ב סי' ר"מ: ורבי יצחק בר אברהם זצ"ל השיב ועל מים שלא לנו אם מותר ע"י הדחק אם נשפכו המים עבור המת אין בידי להתירם כלל ופעם אחת בא מעשה לפנינו בערב הפסח ואמרתי שלא לשפוך ואמרתי ליל שמורים הוא וכן הייתי אומר בשאר לילות של פסח דשומר פתאים ה' וחלילה שלא יארע דבר תקלה במצות ה' ב"ה עכ"ל" וזאת היא תשובת הר"י במרדכי פסחים סי' תקצ"ג ומשם הועתקה בס' האגור סי' תשנ"ז, אבל ענין היין לא נזכר בה. ועיין תוס' הר"ש משנן ותוס' שלנו פסחים לה ב ד"ה מי פירות, בתוס' מנחות נג ב ד"ה אין ובפסקים מסדר זרעים לר' אליהו מלונדריש עמ' ח.

⁷³ נקט לשון הגמרא פסחים מא א.

⁷⁴ כ"ה בשם הר"י בתוס' שנן ובתוס' שלנו ד"ה עד, ועיין בפסקי ר' אליהו מלונדריש עמ' כ"ב.

⁷⁵ צ"ל: לכהן קטן.

⁷⁶ מנהג זה מביא גם הר"ש מפליין באו"ן ח"ב נ"ט ע"ב והמהר"ם מרוטנבורג כותב "שבכל צרפת נוהגין כן" ר' תשובות פסקים ומנהגים הוצ' י. ז. כהנא ח"א עמ' קי"ט.

⁷⁷ עפ"י היר"ר פסחים פ"ג ה"ג (ל ע"א) ועיין בס' התרומה סי' פ"א ובפסקי ר' אליהו מלונדריש עמ' כ"ד ובעץ חיים ח"ב עמ' צ"ט.

⁷⁸ ע"י בפסקי ר' אליהו מלונדריש עמ' כ"ה.

⁷⁹ עיין רמב"ם הל' בכורים פ"ו ה"ב.

⁸⁰ שלא כדעת ר"ת בתוס' שנן ותוס' שלנו לה ב ד"ה ומי פירות.

⁸¹ ר' עץ חיים ח"א עמ' ש"כ. "והראשונים היו מרעיבין עצמן ערב פסח בכך".

[נא א]

אי אתה רשאי להתירו בפניהם. פי' היינו דווק' כשרוצים להחמיר על עצמן אבל אם טעו לומר על המותר אסור אתה רשאי להתירן⁸². ר"ם.

הני נשי דנהגי דלא למיעבד עובדתא בריש ירחא מנהג. בירושלמי⁸³ נשי דנהגי דלא מיעבדי עובדא באפוקי שבתא אינו מנהג. עד דתיתפגי תעניתא מנהג. בערובתא אינו מנהג ממנחת' ולעיל מנהג. אמ' ר' זעירא נשי דנהגי דלא למישתי חמרא מאב ולעיל מנהג⁸⁴. ר"ם. (מ"ט ע"א—ע"ב)

[נג ב]

מקום שנהגו להדליק ביום הכיפורים. אומ' רי"ץ דלדידן מדליקין בחדר⁸⁵ דכ" מקום שנהגו קיימינן מדמדליקין בבית. דבמקום שנהגו שלא להדליק אף בבית אין מדליקין, מדקאמ' אף במקום שנהגו שלא להדליק מדליקין בבתי כנסיו', משמ' הא בבית לא. ובירושלמי⁸⁶ משמ' דמקום שנהגו להדליק משובח ממקום שלא נהגו. ובמקום שנהגו להדליק נר' לי דאין מברכין דאמנהגא לא מברכין⁸⁷. אבל יום הכיפורי' שחל להיות בשבת מברכין דביום הכיפורים בלא שבת ודאי אין מברכין דאין חששא משום שלום בית. אבל ביום הכיפורי' שחל להיות בשבת ודאי מברכין⁸⁸ ר"ם. וכן שמע' אומ' מהאי טעמ' אין מברכין על הדלקת נר⁸⁹ כיון דאם כבה הנר יכול להדליק ליכא חששא משו' שלום בית. (מ"ט ע"ד)

⁸² תוס' הר"ש משנץ שם ד"ה דברים ותוס' שלנו ד"ה אי.

⁸³ פסחים פ"ד ה"א (ל ע"ד).

⁸⁴ שם: דלא למשתייא מן דאב עליל' ועיין ש. ליברמן, ירושלמי כפשוטו עמ' 430.

⁸⁵ מלה זו מטושטשת אבל נראה שכך יש לקרוא ועיין במדרכי יומא תשכ"ח, ודיוקו של הרי"ץ לא מצאתי במק"א.

⁸⁶ שם ה"ד (ל"א ע"א).

⁸⁷ וכ"ה בגליון כס' עץ חיים ח"א עמ' ר"ו הע' 16 והעתק כנראה מדבר הר"ם, ועיין בלקוטים מספרי דבי רש"י, ספר רש"י, עמ' צ"א ומ"ש שם הע' 547 ובערוגת הבשם ח"ג עמ' 572 ובהע' שם ור' ביאורי הגר"א אור"ח סי' רס"ג אות י"ב וסי' תר"י אות ד'.

⁸⁸ ויש כאן כפילות לשון.

⁸⁹ ג' שצ"ל: [ביום טוב], ואמנם באר"ז ח"ב סי' י"ב נאמר „ואמר" פרק הירושלמי המדליק נר בלילי יו"ט אומר אקבוצ' להדליק נר לכבוד יום טוב . . . ופ' המביא כדי יין ירושלמי המדליק נר לילי יו"ט אומר אקבוצ' להדליק נר של יום טוב" (ור' שם סי' שס"א), אבל אין זה בירושלמי לפנינו לא בברכות ולא בבבצה, ור' בהשמות מירושלמי לברכות פ"ט, בטור אור"ח סי' רס"ג וסי' תקי"ד לא נזכרה ברכה על הדלקת נר ביו"ט והב"י שם הביא את הירושלמי הנ"ל מהגהות מיימניות הלי שבת פ"ה ה"א ומהמדרכי שבת רע"ג ולפי"ז פסק בש"ע.

[נה ב]

שכן עולי רגלים מתקנים מנעליהם במועד, משמ' בהדיא דאסור לתקן מנעלים במועד רק לעולי רגלים, ואין משום שמא יקרע יותר והוי דבר האבוד, דיכול לקנות חדשים⁹⁰. וכל שאינו עושה איסור שבות הוא למ' לגוי לעשות דהא גבי אבל אמ' הכי⁹¹, וק"ל על המנהג שנוהגין להניח גוים לתפור בגדים ביד מחצות ולמעלה גם להסתפר מגוי או משר' חבירו כי נר' לאסור⁹². ר"ם. (נ' ע"ב)

סיימתי מסכת פסחים

וחידושי רבינו משה (נ' ע"ב)

[קא ב]

הא דאמ' שינוי מקום צריך לברך לא אמרו אלא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומם כגון פירות ויין⁹³. ורשב"ם פי' כגון פירות ומים. אבל יין וכל הו' מינין טעונין ברכה אחריהן. ומהאי טעמ' ל"ג יין דא"כ לא איצטריך למידק מדקתני עיקרו מכלל דבדברים הטעונין ברכה ונראין דברי הגאון בעל הספר⁹⁵. ר"ם.

[קב א]

אמ' רב נחמן מאן תנא עקירות ר' יהודה היא. ובספרים שלנו כת' במסקנ' ההלכה תניא כוותי' דרב חסדא חבירים שהיו מסובין ועקרו רגליהם וחזרו אין צריך לברך. וכמדומ' שלא היה כתו' בספר הגאון⁹⁶ מדלא הביאו. ועו' אם היה כתו' בו ודאי היה פוסק כרב חסדא מאחר דתניא כוותי' ואידך בריית' מתרץ רב נחמן אליביה. והך דרב חסדא קשיא לרב ששת. גם בספר רבי' משה פוסק כרב ששת⁹⁷. ונראין דבריהם. ר"ם. (נ' ע"ד)

⁹⁰ תוס' הר"ש משנץ ותוס' שלנו שם ד"ה שכן עולי רגלים.

⁹¹ ר' ראבי"ה ח"ב עמ' 548 שפי' את דברי שמואל, מו"ק יב א באבל והוסיף, ונראה דאפילו לגוי אין לו להניח לעשות בביתו. אבל ר' רוקח סי' ש"י, אבל ע"י גוים מותר אפי' בביתו וכן בי"ד בניסן דאין שייך לומר שבות כי אם גבי יו"ט שבת וחול"מ.

⁹² מרדכי פסחים סי' תר"ז, ויש לתמוה על המנהג וכו' "ובעץ חיים עמ' של"ז מביא בשם הר"י דלא שייך אמירה לגוי שבות בי"ד ובהמשך שם עמ' של"ח, ואומר ר"י שאין לאסור להסתפר מגוי או מישראל מחצות ואילך" וכפי שהעיר שם המהדיר מובאים דברים אלה מה"עץ חיים" בהגהות המהרש"ל על הסמ"ג בשם ה"ר"ם, וכעת רואים אנו, שהר"ם לא סבר כך.

⁹³ הוא לשון הר"י.⁹⁴ ד"ה בדברים וד"ה אבל ור' בתוס' שם ד"ה אלא וכתוס' ערבי פסחים שבמרדכי.⁹⁵ הכוונה לר"ף רמז תשע"א.

⁹⁶ הר"ף שם, ועיין במאור שם "שם חיצונה היתה שהגיעה ליד רבנן סבוראי מאחרי סתימת התלמוד", ועיין בפי' הר"ח ובראבי"ה ח"ב עמ' 139 ובהע' שם.

⁹⁷ הל' ברכות פ"ד ה"ג ור' בכ"מ שם ובהגה' מיימוניות אות ב'.

[קג ב]

כיון דאמ' הב לן וניברוך אסור למישת⁸⁸ קוד' ברכת המזון. אלמ' ברכת המזון היסח הדעת מדהב לן וניברוך בעלמ' הוי היסח הדעת⁸⁹. מהאי מעשה משמ' דיין בתוך הסעודה בחול צריך לברך בורא פרי הגפן ואין הפת פותרתו דהכא בחול היה. אבל אם קידש בשבת זבייט על שולחנו אין צריך לחזור ולברך ובחול אין אחד יוצא בברכת חבירו⁹⁰.

[קה א]

והני מילי דאכלי ושתי מעיקרא⁹¹. משמ' שהיו אוכלין בשבת סמוך לחשיכה, וקי' שלא נהגו לאכול בין מנחה למעריב כדאמ' במדרש השותה מים בין השמשות גזול קרוביו המתים. והרב ר' משה פ"י⁹² בכל בין השמשות קאמ' כמ' שפירשו הגאונים⁹³. וי"מ דהכא מיירי שהתחילו בהיתר ובאמצע סעודה התפללו מנחה והיכא דהתחילו בהיתר מותר להשלים. ומה שאמ' שמשו רבי נפטר בשבת ולכך אין עוסקין בתורה הא ליתא דהא כתי' בן מאה ועשרים

⁸⁸ כג' כי"מ ר' דק"ס קנ"ז ע"א.

⁸⁹ עיין ברש"י וברשב"ם שם ובשלטי הגבורים לר"ף תשע"ד אות א' והם דברי הרא"ש פסחים פ"א אות י'.

⁹⁰ ר' תוס' הר"י שירליאון ותוס' שלנו ברכות מא ב ד"ה אי הכי, או"ז ח"א סי' קע"ח, בפירושי ר' אליהו מלונדריש עמ' צ"ב ועץ חיים ח"א עמ' קע"ט.

⁹¹ ר' תוס' פסחים ק ב ד"ה ידי יין, ראב"ה ח"ב עמ' 133, או"ז ח"א סי' קנ"ו ועץ חיים ח"א עמ' ק"פ, ואת ראייתו של הר"ם לא מצאתי.

⁹² עיין דק"ס פסחים עמ' 18 הע' ג.

⁹³ ר' תוס' שם ד"ה והנ"מ.

⁹⁴ נ' שצ"ל "והרב ר' משולם". הר"ת בתשובתו, ס' הישר הוצ' מק"נ סי' מה ו, עמ' 84, אסר לאכול בין מנחה למעריב בשבת והסתמך על מדרש אגדה "דאמרינן התם השותה מים בין השמשות גזול את החיים ואת המתים". תשובתו של ר' משולם בנידון לא נשמרה (ר' בעלי התוספות עמ' 63), אבל מתוך דברי רבנו נראה שר' משולם טען שהמדרש אינו מתכוון למנחה של שבת ולכך רומז כנראה ר"ת בתשובתו שם סי' מה אות י"ב עמ' 101 "וקשה במנחת שבת יותר משאר מנחות", ואמנם בתוס' פסחים הנ"ל ובאו"ז ח"ב סי' פ"ט מובא המדרש בנוסח "בשבת בין השמשות" אבל בהגהות מיימוניות הל' שבת פ"ל אות כ: "וזה שאמרו השותה בין השמשות כאילו גזול את המתים היינו במעלי שבתא" והמובא שם בשם ר' שמחה סותר את מה שמביא בעל או"ז בשמו. השם "ר' משה" בא מתוך פתרון מוטעה של ר"ת "ר"מ" וטעות זאת נמצאת גם ברא"ש פסחים פ"י אות יג "וגם רבנו תם כעס על רבינו משה" וברור שצ"ל: ר' משולם כפי שכבר הגיה הב"ח שם.

⁹⁵ כך בשבחי' סי' קכ"ז: "מצאתי בתשובות הגאונים ז"ל כך שמענו מפי חכמים הראשונים כל בין השמשות . . .".
הוא התרוץ בתוס' הנ"ל.

שנה אנכי היום. (דברים ל ב) היום מלאו ימי ושנותי, ואיך כתב משה בשבת. ומתוך סדר עולם משמ' שמת בערב שבת.

[קו א]

מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל כל היום כולו. וי"ג כל השבת כולה.¹⁰ ובעובדא דאמימ' בת טוות גרסי ש"מ מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולה.¹¹ דאי כל היום מאי קמל"ן בהא פשיט'. ואי כל היום ותו לא אשמעינן הא ליכא למישמע מינה. וק"ל וכל השבת כולה היכי ש"מ הא למחר הוא דאבדיל ומתוך רשב"ם משמ' כל השבת כולה כיון שעבר יום הראשון ה"ה לכל השבת גם לשון בת טוות לא יתיב שפיר למאי דסליק אדעתא מעיקרא ליל מוצאי שבת ותו לא דלאו תענית מקרי כי האי גוונא. ר"ם. ותמהני כי לא הזכיר בספר הזה¹² כל השבת כולה. ואולי לא תופשו עיקר. ובספר רבי מש' ¹³כתו' מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך עד יום רביעי בשבת. ר"ם. (נ"א ע"א—ע"ב)

[קו א]

אין אומ' קידוש אלא על היין הראוי לנסך¹⁴, לפיכך אם נתערב לו דבש או שאור אפי' כטיפת חרדל בחבית גדולה אין מברכין עליו וכן מורים בכל מערב. ויש שמתירי' לקדש עליו והספר אינו ממעט אלא יין שריחו רע או מגולה או מבושל שאין מקדשין עליו. זה לשון הגאון¹⁵. ורי"ף פסק¹⁶ שמקדשין

¹⁰ ר' קידושין לח א.

¹¹ ר' שבה"ל ס' קכ"ז: "ועוד נראה שבסדר עולם מוכיח כן שלא נפטר כי אם בערב שבת דקתני ואחר הפסח בכ"ב בו סבבו את העיר שני וסבותם את העיר כל אנשי המלחמה וגו' ויהי ביום השביעי ר' יוסי אומר שבת היה והשתא כיון שיום השביעי שבת היה והוא בכ"ח בניסן מדהוי יום ראשון של הקפת העיר בכ"ב בניסן א"כ ראש חודש ניסן היה באחד בשבת ור"ח אדר היה בשבת א"כ שבעה באדר שבו מת משה היה בערב שבת. זה מצאתי בשם הר"ר שמחה זצ"ל, ור' סע"ר פ"א, הוצ' רטנר כ"ד ע"א וכל העניין הובא גם בתוס' ע"פ שבמרוכז, ועיין ב"עץ חיים" ח"א עמ' רצ"ה—רצ"ו. לא מצאתי גי' זו.

¹² ר' דק"ס עמ' 323 הע' ט.

¹³ ברי"ף לפנינו איתא, אבל ר' בדק"ס שם שבכ"י ובדפ. קושטא "כל היום כולו", ור' בחידושי אנשי שם.

¹⁴ הל' שבת פכ"ט ה"ד "עד סוף יום שלישי" ור' בהגה' מימ' שם אות ג'.

¹⁵ רי"ף רמז תשע"ט "גרסינן בפרק המוכר את הבית וכו'" ב"ב צו א.

¹⁶ לשון הרמב"ם הל' שבת פכ"ט הי"ד ור' מ"מ שם.

¹⁷ ר' סמ"ג עשין כה, ותוס' ב"ב שם ד"ה אילימא ובחידושי הר"ן לב"ב שם ובפ"י לרי"ף פסחים שם, ועיין בעץ חיים ח"א עמ' קצ"ה.

מתורתם של חכמי אנגליה מלפני הגירוש

על יין מבושל ומברכין עליו בפ"ה דאישתני לעילויה ולפי' רשב"ם¹⁷ בפ' מוכר פירות משמ' דאף מבושל בדבש כשר לקידוש. ר"ם. (נ"א ע"ג)

שחט מאה חיות במקום אחד כיסוי אחד לכולן¹⁸ ואם סח בין שחט' לשחט' עיין בסוף ר"ה¹⁹ ומפ' כן בפ' כיסוי הדם²⁰. וכדמסיק ברכת המזון צריך לחזור ולברך בפ"ה הכא נמי כיון דלא איפשר ליה למיקרי ולמישתי בהדי הדדי צריך לחזור ולברך בתר דגמר הגדה ובתר דגמר הלולא בפ"ה²¹. יש מצריכין²² מהאי טעמ' לעומדים באמצע סעודתם להתפלל ולחזור ולברך ברכת המוציא אחר התפילה דמיכלא וצלווי בהדי הדדי לא איפשר כדאמ' במשתי' וברוכי. ול"נ דהא אמרינ' לעיל²³ חבירים שהיו מסובין לאכול ויצאו לקרא' כו' כשהן חוזרים אין טענין ברכה לכתחילה. וגר' האי טעמ' לא שייך אלא בברכת המזון דווקא שהוא הפסק וכן כיסוי הוי הפסק בין שחט' לשחט' אי לאו טעמ' דשחט' בחדא כו' אבל תפילה אינה להפסק סעודה וכן אגדה²⁴. ודלא כטעם בפנים²⁵. ר"ם. (נ"ב ע"א—ע"ב)

[ק"ו ב]

ועשיתי לך שם כשם הגדולים²⁶ זה שאומ' מגן דוד. יש לתמוה אין זה כשם הגדולים, מאחר שאינו אומ' אלהי דוד. ובירושלמי דפ' בת' דראש השנ'²⁷ יש שאומרי' בתפילה ב' א' ה' אלהי דוד בונה ירושלים. ואם תיקשי מדאמ' בחלק²⁸ אמ' דוד לפני הקב"ה מפני מה אומרי' אלהי אברהם אלהי יצחק ואין אומ' אלהי דוד. גר' לי ליישב תלמוד שלנו אל הירושלמי. שהיה דוד מתרעם מפני מה

¹⁷ לא מצאתי ברשב"ם שם סמך לזה ובתוס' הנ"ל נמצא „ודלא כפרש"י והר"ש (=ר') שמואל) שכתבו דין מבושל מברכין עליו שהכל דאישתני לגריעותא.

¹⁸ רי"ף פסחים תשפ"ד „מהא דתנן וכו'" חולין פו ב.

¹⁹ ר' רי"ף ר"ה תתקנ"ח.

²⁰ ר' בתוס' חולין פו א ד"ה ומכסי, ונ' שהר"ם רומז לפירושויו הוא במקומות אלה.

²¹ מ"כדמסיק" ע"כ לשון הרי"ף בפסחים שם.

²² ר' יום טוב בתוס' חולין שם ד"ה משתא.

²³ ר' לעיל עמ' 31 הע' 96.

²⁴ זאת היא סברת התוס' שם וגם סברת הרמב"ן במלחמות שם ולדברי חבורנו התכוון בעל עץ חיים ח"א עמ' של"ב: „ויש שמצריכין וכו' והבל הוא בעיני ה' משה מלונדרש דאין הפסק כי אם ברכת המזון לסעודה וכו'."

²⁵ ברי"ף שהוא מדמה את ההפסקה של האגדה להפסקה של כסוי הדם ועיין במאור לרי"ף שם.

²⁶ זה לשה"כ בדה"א יז ט ובגמרא שם מובא לשה"כ ש"ב ז ט.

²⁷ ר"ה פ"ד ה"ו (נ"ט ע"ג) ור' ירו' ברכות פ"ד ה"ה (ח' ע"ג).

²⁸ סנהדרין קו א על חילוק זה עמד ר' ישעיה די טראני בחידושויו לתענית יג א שבסוף ס' המכריע (ציין אליו ר"ד רטנר באהצו") „ופליג' בהא תלמוד שלנו עם תלמוד ירושלמי . . . ועוד פליגי בהא דתלמוד ירו' סובר שמברכים אלהי דוד ובפ' חלק וכו'."

אין אומ' אלהי דוד עם האחרים לכוללו עמהם ויאמרו בכל יום כי עתה אין אומ' בשבתות וי"ט²⁰. ר"ם.

ובמדרש שמואל הרמתי²⁰. מכאן קבעו חכמי' אלהי דוד בונה ירושלים כנגד אלהי אברהם ויצחק ויעקב בשבת, אע"פ שאין העובר לפני התיבה מזכירו המפטיר בנביא²¹ מגן דוד ומצמיח ישועה לעמו ישר'. כך מצא הרב ר' יעקב בהר' בנימין²² וסעד גדול לדברי הר"ם. (נ"ב ע"ד—נ"ג ע"א)

רביעי גומרי' עליו ההלל ואומ' עליו ברכת השיר. כת' בתשובת הגאונים²³ שאין מברכין עליו מפני שחולקין אותו באמצע. אבל ריב"א²⁴ אומ' שמברכין עליו בשעת קריאתו וגם לבסוף לאחר סעודה כשמתחיל לא לבו צריך כמו כן לחזור ולברך לפי שהפסיק בסעודה. וכן משמ' בירושלמי דברכו' פ"ק²⁵ דקאמ' כל הברכות כולן פותחין בברוך ואם היתה ברכה הסמוכה לחבירתה כגון קריאת שמע ותפילה אין פותחין בברוך ופריך והרי גאולה, פי' בלילי פסחים אשר גאלנו ואע"ג דסמוכה לברכה דקריא' הלל. ומשני שנייה היא שאם שמעה בבית הכנסת יצא. כדאיתא במסכת סופרי' שהבאתי למעלה²⁶. ופריך והרי סופה, פי' לאחר סעודה שאינה פותחת בברוך וחזומי' בברוך ואינה סמוכה לחבירתה

²⁰ אין מתפללים אלא מעין שבע, ומכאן נראה שהר"ם נהג כדעת היר"ו וכן מעיד בנו ר' אליהו בפירושו למשניות מס' ברכות, עמ' ק"ה: "ובירושלמי כת' בתפלה הוא אומ' ... וכן הרגיל מורי אבי נ"ע לחתום בשמונה עשרה בברכת ולירושלים עירך".

²¹ כו ג, הוצ' בובר עמ' 126.

²² שם: מזכירו אלהי דוד מצמיח ... ועיין ל. גינצברג, פירושים וחידושים בירושלמי ח"ג עמ' 278.

²³ ר' עליו במבוא.

²⁴ ר' ארצה"ג פסחים עמ' 124, ועיין הר"ם כשר, הגדה שלמה עמ' 135' 141.

²⁵ כ"ה במדרכי "הא לך הסדר בקצרה" "וכן כתב ריב"א שמברכין" וכ"ה גם בפ"י לסדר ליל פסח לר' אליהו מלונגריש שהר"ל י. ד. וילהלם, תרביץ שכ"ב עמ' 48 (ונדפס ע"י הרב זק"ש כנסת לפירושי ר' אליהו עמ' קנ"ב) "מיהו ריב"א היה מברך עתה ולאחר המזון" ור' שם עמ' 51 (עמ' קנ"ה) ושאר הפוסקים הביאו דעה זו בשם הריצב"א, אבל מכיון שבהמשך מביא הר"ם את דברי הריצב"א, הרי יתכן שהוא כבר הסתמך על דעת הריב"א בנדון והביא לה ראייה מהירושלמי.

²⁶ ה"ה, ג' ע"ד.

²⁷ לפנינו לא הובא לפנינו וברור שהוא לשון הריצב"א ואמנם בארחת חיים, הל' ליל הפסח סי' כא נאמר, "ובשם הר"י בר' אברהם מצאתי כתוב בלילי פסח נראה לברך על קריאתו וכן משמע במס' סופרים ... וכן משמע בירוש' דברכות ... כדפי' ההיא דמס' סופרים" ... והכוונה למס' סופרים פ"כ ה"ט, אבל בשב"ל סי' רי"ח בתשובה של ר' אביגדור כהן צדק: "אמרו עליו על רבינו יצחק בר' אברהם ... והביא ראייה לדבריו מירושלמי ... ומתוך שנייה היא ... פי' פעמים שאינה סמוכה, כי היו רגילין לקרות הלל בבית"כ ... כדחניא בתוספתא ... היינו תוס' פסחים פי' ה"ה, ועיין תוס' כפשוטה עמ' 651.

שהרי הפסיק סעודה. ומשני שתיים הן אחת להבא ואחת לעבר. פי' ב' פעמ' מברך על קריאת ההלל אחת לשעבר (ואח"כ)³⁷ לפני סעודה ואחת להבא אחרי סעודה. ריצב"א³⁸. ופריך והרי הבדלה. פי' דסמוכות ופותחי' בברוך והיה להם לחתום ולא לפתוח ומשני מפזרן ולא הו' (א)סמוכין³⁹. ופריך והרי נברך שאכלנו משלו ואומ' ברוך הוא וברוך שמו ואע"ג דסמוך. ומשני שני' היא שאם היו שנים יושבין ואוכלין אין אומ' נברך. והרי הון את הכל. קשיא. פי' הקו' ברפ' פ"ג שאכלו⁴⁰. עד היכן ברכת זימון שצריכין להיות ג' וכשהן ב' לא יאמרוה. רב נחמן אומ' עד נברך רב ששת אומ' עד הון. ושוב פי' אחרי כן⁴¹ דמסיק להיכן הוא חוזר. פי' משנצט[ר]פו לזימון ואמ' לעיל אליבא דרב ששת ברכת זימון עד הון וחוזר עד שהפסיק וגמר סעודתו. להיכן חוזר לברך אחר שיגמור רב זביד משמ' דאבבי אמ' חוזר לתחילת הון שהרי נתחייב בזימון שבתחילה נקבעו לשלוש ורב ששת אמ' למקום שפסק. והילכתא למקום שפסק. פי' לברכת הארץ כשאר יחיד. עד כאן לשון הקו'. וא"כ קים ליה כרב ששת מדפליגי אליביה⁴². ועוד דבפ' ג' שאכלו מפיק ברכת זימון וברכ' הון משני פסוקי' היכי איפשר לברכת הון שלא יאמ' אותו יחיד. וגר' לפרש דאדלעיל קא⁴³. אחד מפסיק לשנים ועונה עמהם. עד היכן אותו הזימון דבעי לאפסוקי עליה ואם רצה גומר סעודתם. רב נחמן אמ' ל"ג עד. דמאי עד איכא הלא הוא ראש הברכה. נברך ברכה באפי גפשי מפני שעוגין ברוך הוא כשאר ברכות ואע"ג דאין בהן שם. להיכן הוא חוזר כשגמר סעודתו ובא לברך רב זביד אמ' חוזר לראש ברכת הון כיחיד בעלמ' ורבנן אמ' למקום שפסק דהיינו בברכת הארץ. והשתא יתיב שפיר הא דאמרינ' הרי הון בירושלמי דבכי האי

³⁷ הנקודות ס"י מחיקה.

³⁸ כנ' שתחלה התכוון להעתיק את דברי הריצב"א רק עד כאן ובס' הרוקח ס"י רפ"ג. זה יסוד רבינו [יצחק] מדנפירא בר אברהם... וכן משמע בירושלמי... משמע וצריך לברך על קריאת הלל לאחר הסעודה ובה"ג כ'... וכן במחזורים דרב עמרם... ועוד פריך ביר'... ובא"ח הנ"ל: «ובהלכות גדולות נמי אמרינן... וכן שור רב צמת. אסיים הירושלמי...» אבל בשבה"ל הנ"ל אינו מפסיק בדברי בה"ג אלא ממשיך ונתו פריך הרי הון... ובכל המקורות הנ"ל קצרו את פי' הריצב"א לירושלמי.

³⁹ צ"ל סמוכין ועל הגילי: "...דר' מפזרן וחוזר וכוללן".

⁴⁰ ברכות מו א ד"ה עד היכן.

⁴¹ שם ע"ב ד"ה להיכן.

⁴² כאן נשתבשו הדברים וצ"ל: וקשיא היכי אפשר לברכת הון שלא יאמ' אותו יחיד ועוד דבפ"ג שאכלו... [נקשה לרב ששת דאמר זימן היינו ברכת הון], ועיין בתוס' הרי"י שירליאון לברכות שם ד"ה עד היכן.

⁴³ מה ב' וכן פי' רבו של הרי"י שירליאון, היינו הרי"י, עיי"ש, אבל הוא פי' "רב נחמן אמר עד נברך עד ועד בכלל אבל ברכת הון לא יגמור" ולא מצאתי בין הראשונים ששוי"ט בסוגיא זו מי שלא גרס "עד" בדברי ר"נ.

גוונא קא קשיא ליה⁴⁴ כגון אחד שהפסיק לשנים שמתחיל בברכת הארץ ואז אין ברכת הון סמוך לה ואין פותחת בברוך ואמאי כיון דאינה סמוכה לחבירת לעולם היה לפתוח בברוך כדאמ' באידך קשי' וכמו שפי' ההי' דג' שאכלו משמ' בירושלמי דג' שאכלו⁴⁵ דאמ' דג' שאכלו כאחת וביקש אחד מהם לילך לו בי רב אמרי יברך ברכה ראשונה וילך לו. איוו היא. בי רב אמרי זו ברכת הזימון ר' זעירא⁴⁶ אמ' זו הון את הכל. וכן פי' בה"ג. זה לשו' ריצב"א אלא שקצתי מעט.

עוד פריך בירושלמי⁴⁷ והרי הטוב המיטיב. פי' דסמוכה היא ופותחת בברוך. ומשני שנקבע כנגד הרוגי ביתר. והרי קידוש דסמוכה לכורא פרי הגפן ופותח בברוך ומשני שאם התחיל סעודתו מבעוד יום ומשכה עד שקדש היום אינו אומ' בפ"ה. והרי סופה. פי' דאחר קידוש צריך לברך בפ"ה דקידוש הפסק. ומשני טפוס ברכות כן הוא. פי' דפוס ואין לשנות. גם זה לשון הרב⁴⁸. ואני שמעתי⁴⁹ תמיהי על והרי סופה. וכי צריך לברך ב' פעמ' בפ"ה אחד לפני קידוש ואחד לאחר קידוש. ונ"ל דאמ' שהתחיל סעודה מבעוד יום דאינו מברך בשע' קידוש בפ"ה ואז צריך לברך לבסוף. לאחר קידוש וקידוש הפסק בין בפ"ה שבירך קודם סעודתו מבעוד יום והוא לא בירך בתחילת הקידוש אבל המברך בפ"ה לפני קידוש אין קידוש הפסק דעתיה אכסא ואין מברך אחריו. כ"ג להר"ם. (נ"ג ע"א—ע"ג)

ומחייבין למימני יומי⁵⁰, ואם לא בירך בלילה נ"ל שיספור בלא ברכה למחר⁵¹. ר"ם.

פעמ' שיוצאי מבית הכנסת והוא ספק יום וספק לילה. רש"י היה נוהג לספור בלא ברכה⁵² ובלילה חוזר ומברך וא"כ⁵² דשמא לילה הוא כשיצא

⁴⁴ פירוש זה לא מצאתי במק"א ועל הקשי שבירושלמי ר' ר"ל גינצברג, פירושים וחידושים ח"א עמ' 195.

⁴⁵ פ"ז ה"א (י"א ע"א).

⁴⁶ שם בשם ר' ירמיה.

⁴⁷ פ"א שם.

⁴⁸ הריצב"א, ולא מצאתי מי שפירש "והרי סופה" שצריך לברך בפ"ה בסוף, עיין בראב"ה ח"א עמ' 180, בחידושי הרשב"א לברכות י"א א, בפי' הרש"ם, בעל ס' חרדים ובפנ"מ וגינצברג, פירושים וחידושים בירושלמי עמ' 195.

⁴⁹ לשון הר"ם.

⁵⁰ לשון הר"ף סוף ערבי פסחים, רמז ת"ת.

⁵¹ עיין ראב"ה ח"ב עמ' 175 ואו"ז ח"א סי' שכ"ט, סמ"ג עשין ר' ו"עץ חיים" ח"א עמ' שלי"ט.

⁵² מחזור עמ' 301 והעיר שם המהדיר הר"ש הורוביץ לדברי הרשב"א שו"ת סי' רל"ה שתמה על דברי רש"י "לא ידעתי אנה כתב רש"י ז"ל, ואני תמה אם אמרה הרב ז"ל, ואם אמרה אחר משמו, אומר אני שתלה בוקי סרוקי ברבנו ז"ל, ועיין תוס' מנחות סו א ד"ה וזכר. ⁵² שמא צ"ל : וא"נ ואינו נראה.

ונפטר מלספור וכשיברך אחרי כן הוי ברכה לבטלה. וי"ל דכיון דאינו אלא מדרבנן ועשאוהו לילה לגבי תפילת ערבית דמתפלל של שבת בערב שבת⁵³ לענין ספירת העומר נמי הוי לילה. ריצב"א. ורבינו משה כתב⁵⁴ אם לא בירך בלילה מברך ביום. גם כתב⁵⁵ שמצות ספירת העומר על כל איש משר' בכל מקום ובכל זמן ולפי דבריו הוי דאוריית' ודלא כפ' ריצב"א. ונר' דסבר רבי' משה כמאן דאמ' במנחו⁵⁶ מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי. דלאמימר דקאמ' התם דמני יומי ולא מני שבועי קאמ' התם זכר למקדש הוא ולא חובה הוא. וכן פרש"י שם⁵⁷. ואנו כרבנן בתראי דמנו יומי ומנו שבועי נהגינן. ולפי' זה אין להתיר לברך הספק יום ספק לילה. נר' להר"ם. מקשי' העולם⁵⁸ היאך מברכין על ספירת העומר ליל ב' של פסח לאחר שעשאתו קדש תעש' חול והכי פריך פ"ק דתענית⁵⁹ ומהאי טעמ' גבי סוכה יתובי' יתבינן ברוכי לא מברכינן⁶⁰ ודאי ה לחולו של מועד⁶¹, ונ"ל דלא שייך האי טעמ' אלא בתפילה עצמה. לאחר שעשיתו קודש בתפילה תעשהו חול בתפילה כי ההיא דתענית' גבי הזכרת גבורות גשמי' והשתא ניח' מספירת העומר. ויתובי' יתבינן היינו טעמ' כדאמ' פ' המוציא תפילין⁶² דמצות לעבור שלא בזמנו בעי כונה. אי נמי לא שייך הכא האי טעמ' כיון די"ט שיני לא הוי אלא מנהגא. וכן פי' ריצב"א. (נ"ג ע"ד—נ"ד ע"א)

[קב א]

לעיל⁶³. לישנא אחרינא⁶⁴ גרסי' ראשון מברך על המזון והשיני⁶⁵ על הקידוש. ולא היא לפי דבתוספתא מוכח כלשון ראשון. וא"ת והלא כבר תירץ שפיר קודם ללישנ' אחרינ' דמשום דהגיע עונת שבת אין להעביר. ומה ראה להביא לישנא אחרינ' י"ל ה"פ דלכתחילה ראו התלמידי' התוספ' בברכו⁶⁶ שכת' בה אורחין שהיו מסובין אצל בעל הבית והביאו להם שתי כוס' ראשון יהיה

⁵³ ברכות כז א, וסברתו של הריצב"א לא מצאתי.

⁵⁴ הל' תמידין ומוספין פ"ז ה"כ.

⁵⁵ שם הכ"ד.

⁵⁶ סו א.

⁵⁷ ד"ה אמימר.

⁵⁸ ר' בעל המאור בסוף פסחים "יש ששואלין..."

⁵⁹ ד ב ויענין בהשגות הראב"ד ובר"ן שם.

⁶⁰ סוכה מז א.

⁶¹ המלים לא ברורות ואולי צ"ל: ודמי הא לחולו של מועד.

⁶² עירובין צו א.

⁶³ שייך לעיל.

⁶⁴ רשב"ם ד"ה ה"ג.

⁶⁵ שם: שיני אומר עליו קידוש היום ובתוספתא דברכות מוכיח...

⁶⁶ פ"ה ה"ג.

לקידוש ושיני למזון וגם הברית' ראו כמו שהיא כתובה ודיקדקו הם בעצמם⁶⁷ ואמרו היאך יכול להיות שמקדשים ואחר כך מברכין ברכת המזון ועוקרין השולחן ומפס[י]קין כר' יהודה ואחר כך אוכלין סעודתן על שולחן אחר שלא קידשו עליה כי הם קידשו על שולחן של חול. ואמרו ודאי משובשת התוספת והבריית' וכך הם ראשון על המזון מפסיק ואחר כך יקדש. אבל האמת כי התוספת' והבריית' אמת הם כמו שהם בתחילה. ומה שר' יהוד' אומ' לעקור השולחן אינו עקירה ממש לעקור השולחן אלא העקירה ממה שמפסיקין ואומ' ברכת המזון אלא השולחן לעולם קיים במקומו ועל השולחן שאכלו ושקידשו הם יאכלו עוד לשבת. (נ"ד ע"א)

(עבודה זרה)

סליק פסקי של ספר התרומ'
ואלה פסקים רבינו משה בן
הרב ר' יום טוב תנב"ה זצ"ל

חבית שיש בתוכה משקי⁶⁸ או שמן ונפל לתוך שרץ או עכבר שיער' אחד מאלף והחבית והמשקין מותרים פחות מאלף אסור והחבית אסור. ואם בקש לטהר הכלי הכניסהו לכבשן עד שיה' כבתחילה. מעשה בא לפני הר' ר' מנחם⁶⁹ בחבית שעלה⁷⁰ היין עד הברזא והגביה [הגוי]⁷¹ לבדו החבית ובאותו שעה משך ישר' הברזא וקלח היין בקנקנו של ישר' והתיר היין הנשאר בחבית ואסר את שיצא לחוץ. שאלו את ר"ת⁷² על יין נסך מעט שנשאר בקנקן ועירבו אותו יין בחבית של יין כשר והיו בו מודיאות⁷³ של יין והשיב אם על ידי נצוק נתערב מותר⁷⁴ דנצוק אינו חיבור. ואם היו מים בחבית כדי לבטל

⁶⁷ ר' תוס' שם קב ב ד"ה הג' ור' ש. ליברמן תוס' כפשוטה עמ' 74 ושם הע' 5.
⁶⁸ הם דברי רב נסים גאון במגילת סתרים ר' או"ז ח"ד, פסקי ע"ז, סי' רס"ד ועיין א. אפסטיצר, מבוא לראבי"ה עמ' 287 וש. אסף, תרביץ שי"א עמ' 246 [ור' כעת ש. אברמסון, רב נסים גאון, תשכ"ה עמ' 264].

⁶⁹ מובא בתוס' ע"ז נו ב ד"ה גורגותני, או"ז ח"ד סי' רכ"ט ו"עץ חיים" ח"ב עמ' ע"ט.
⁷⁰ בכל המקומות הנ"ל: שכלה.

⁷¹ כאן ובשאר מקומות נמחק ע"י הצנזור אבל ניתן לקריאה.

⁷² ס' הישר הוצ' מק"נ עמ' 73, סי' מ"ב והובא ב"עץ חיים" שם.

⁷³ כסה"י: ח' מודיאות.

⁷⁴ כסה"י: „אך אם לא ע"י ניצוק נתערב מותר" וברור שהלשון משובשת ויש לתקנה עפ"י המובא לפנינו, שכן כסה"י סי' ע"ז אות ד', עמ' 172 מבואר „דמפרישנא ניצוק אינו חיבור“, ועיין גם או"ז סי' רי"ז, תוס' ע"ז עב ב ד"ה אמר, מרדכי ע"ז תתנ"ו וכו"ה גם ב"עץ חיים", אבל נראה שהוא העתיק את לשון פסקיו של ר"ם.

מעט יין שבקנקן אפילו נתערב בלא נצו' מותר. וכן הורגלתי בעירי⁷⁴ לערב ג' כדי מים או ב' בכל חבית וחבית כדי להתיר על ידי סילוק את מינו כמו שאינו⁷⁵. ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו. ואעפ"י שפסקתי סתם יין בס' ופי' בפסק מין במינו⁷⁶ לא סמכתי להתיר לא לי ולא לאחר⁷⁷ אלא א"כ יש הפסד מרובה. והורה ר"ת [גוין] מותר לסתום נקב אחד בנעורת ואע"ג דמשקה טופח כיון דאינו נוגע בהדיא אל היין⁷⁸ וגם [גוין] המזין ברוזא התחוב בחבית כיון שתחוב ודחוק והוא כמו יין הנתון בנוד שהגוי נוגע ביין על ידי העור שהוא רך⁷⁹. והתיר ר"ת לישר' ההולך חוץ לעיר למסור המפתח לשפחתו עד שיחזור⁸⁰. וגבי ניגוב אין חילוק בין עפר לאפר⁸¹. ור"ת אסר שמרי יין נסך אפיל' לאחר י"ב חדשי⁸². יין תפוחים הנתון על שמרי יין נסך אם [הגוין] המוכרו אומ' כן לפי תומו מותר⁸³, ונ' דיין תפוחים הנתון על שמרי יין אסור, סליק, בפרק השוכר.

הק' מור' אבי⁸⁴ מה שפסק רש"י לעיל בפר' ר' ישמעאל⁸⁵ לסוף פסקו כחו של גוי על ידי חבור אם הכיר שהוא יין אסור. הלא פסק רש"י⁸⁶ דהלכה כרב ששת גבי מערה מחבית לבור דמה שבחבית מותר משום דכחו של גוי לא גזרו אלא על מה שיצתה לחוץ ומה שבפנים מותר וצ"ל שיש חילוק בין מערה לשאינו מערה. וע"ק לי דמעיק' פסק רש"י⁸⁷ והדר פסק דהלכה כרב דנצוק חיבור⁸⁸. ושוב דיקדקתי. כשמתרגם רב ששת [גוין] המערה א"כ מיירי שאין יין נסך בבור כי הטעם דעתה אסור משום כחו ולא משום נצוק. פסק דנצק חבור כגון אם בשעה שהגוי נוגע ביין או בכוס או שופך יין העליון

⁷⁴ חלק זה של התשובה הובא גם באו"ז ח"ד סי' רפ"א.

⁷⁵ שורה זאת נשתבשה ב"עץ חיים".

⁷⁶ סה"י סי' שפ"ב, הוצ' שלוינגר סי' תע"א.

⁷⁷ ר' תוס' ע"ז ס ב ד"ה מעשה, אבל בס' "עץ חיים" שם כמו לפנינו.

⁷⁸ ר' ס' התרומה סי' קפ"א.

⁷⁹ ר' סמ"ג לאוין קמ"ח "סיפור לנו מורי רבינו יהודה שמעשה היה והלכו היהודים מישוב אחד למגין ביו"כ והניחה יהודית אחת מפתח המרתף ביד שכינתה גויה או ביד שפחתה אין זכור אני איזו והתיר רבינו יעקב את היין וכו'" והובא משם בהגהות מיימ' פ"ב מהל' מאכלות אסורות הט"ז אות ע' וב"עץ חיים" ח"ב עמ' פ"א, ועיין ברא"ש ע"ז פ"ה אות כ', אבל לא מצאתי שר"ת התיר לכתחילה למסור את המפתח.

⁸⁰ ב"עץ חיים" ח"ב עמ' פ"ה מובא מתוך תשובת הריצב"א (השיב ריב"א) ועיי"ש הע' 20.

⁸¹ ר' ע"ז לד א תד"ה דורדיא או"ז ח"ד סי' קפ"ג וב"עץ חיים" ח"ב עמ' פ"ב.

⁸² דין זה לא מצאתי.

⁸³ אם הכותב הוא ר' משה הרי הכוונה לאביו ר' יום טוב.

⁸⁴ ס ב ד"ה מסקנא דמילתא ור' לעיל נח ב ד"ה דקא.

⁸⁵ שם עב ב ד"ה דגואי.

⁸⁶ כאן חסר ונ' שצ"ל: כרב ששת.

⁸⁷ שם ד"ה קטופי.

לתוך התחתון שביד הגוי. אבל בעניין אחר אין שפיכות יין ביין איסור הקילוח אם קלטו מן האויר. ואם שתה גוי בכוס ולא נגע בידיו אסור⁸⁸. הילכך⁸⁹ דבר המבושל בכלי שאינו בן יומו מותר באכילה והקדירה אסורה. וטעם לפי שהקדירה היה בו איסור לכתחילה אבל המאכל לא נבלע בו איסור. ועוד דבתבשיל ליכ' למגזר כשנתבשל בבת יום' (הואל ונאסר לכתחילה) דהא לא שכיח לבשולי בבת יומא הואל ונאסר לכתחיל' אף כשאינו בת יומא. פסק⁹⁰. אם גוי הרים קנקן של יין אפילו הכיר בו שהוא יין מותר אף בשתייה אם הוא מכוסה, פשיטא דלא אתי ליגע, אלא אף הוא מגולה ובלבד שלא קירקיש היין, אך אם מלא אסור משו' דילמא יגע בו⁹¹. הכיר בו שהוא יין כשנגע ונגע שלא בכונה מותר בהנאה ואסור בשתייה. כמו [שלגין] בחב' כגון דמוריק אורוקי אם הכיר בו שהוא יין אסור בשתייה. כמו [שלגין] שלא בחיבורין כגון זרק עץ ביין מותר אפילו בשתייה אפילו אם נתכוין⁹². (ט"ט ע"א—ע"ג)

(ג"ט)

[לו ב]

ונאמן אדם לומ' פרוסבול היה לי ונאבד ופר"ת⁹³ ואפילו בלא שבועה דלא שביק התיירא ואכיל איסורא, ומהכא העולם מוכיחים שאם תבע אדם חבירו לדין מרבית שלקח ממנו שנאמן המלוה בלא שבועה לומ' על יד גוי הלוייתי כיון דיכול למיעבד בהיתירא על יד גוי לא שביק התיירא ואכיל איסורא והכא נמי נאמן לומ' פרוסבוללי ונאבד⁹⁴. וזה ק' להר' משה א"כ היכי יכול לדיינו דין זה שיהיה נאמן בלא שבועה הלוה יטעון (הלוה יטעון) מידי מסרתין והמלוה יאמר כי לא על יד גוי א"כ הרי היא כמו שטען לאו בעל דברים ידידי את ולא היו דברים מעולם. א"כ מוטל עליו לישבע שבועה הסתת שלא קבל מידו מאומ' מ"מ בלא⁹⁵ לא משכחינן ליה. וא"כ הראייה מפרוסבול אינה ראייה.

⁸⁸ פסק זה לא מצאתי במק"א ואיני יודע את מקורו ושמן המדובר כאן לא באיסור היין, אלא באיסור הכוס, ועיין ע"ז לג ב ועיין בתוס' שם ד"ה כסי.

⁸⁹ צ"ל: הילכתא ור' ע"ז עו א תוד"ה מכאן וס' התרומה סי' מ"ח.

⁹⁰ כל ההלכות הבאות סוכמו בדרך דומה ברמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"ב, ס' התרומה סי' קע"א—קע"ד, סמ"ג ל"ת קמ"ח ס' עץ חיים ח"ב עמ' ע"ז, אבל הלשון שלפנינו שונה.

⁹¹ ר' ע"ז ס א רש"י ד"ה חמרא אסור ותוס' ד"ה ואי ובפוסקים הנ"ל.

⁹² שם ס ב ותד"ה כל.

⁹³ ר' תוס' שם ד"ה לא.

⁹⁴ צ"ל: פרוסבול היה לי ונאבד. פסק זה מובא ע"י המהר"ם מרוטנבורג בשם ר"ת, ר' תשובות פסקים ומנהגים הוצ' י. ז. כהנא כ"ב סי' ע"ז ושם סי' ע"ז, ור' במדכ"י גיטין רמז שע"ט ובשו"ת הרא"ש כלל ק"ח סי' ט' ושו"ת הרשב"א ח"ב סי' רל"א ובטור יו"ד ועיין בב"י שם.

⁹⁵ צ"ל: בלא שבועה.

ותיר' לישב הראי' הא דמוכח מפרוסבל דנאמן בלא שבועה היינו כי פרע ליה הכל. והמשכון ביד לוזה. ותבעו לדין מרבית שכבר לקח ממנו רבית קצוצה שיוצאה בדיינים. והכא לא שייך שום שבועה. אבל היכא שהמשכון ביד המלוה לא משכחת לה ביד⁹⁶ שבועה כדפרישנ' (9' ע"ג—ע"ד)

(סנהדרין)

[ב א]

נוק פי' רש"י⁹⁷ שור או אדם שהזיקו, פי' אדם⁹⁸. אטו גזילות וחבלות לאו דיני ממונות. וקש'⁹⁹ למה שינה התלמוד לשונ' דלא קאמ' היינו דיני ממונות היינו גזילות וחבלות. ונר' להר"ר משה מלונדרש, דלא שייך להקשות הכי אלא בתרי מילי דמחד ידעינן אידך, כגון נוק הינו שור דמוזק אדם. וחבלות הינו אדם דמוז' אדם ולהכי פריך מה לי שור דמוזק אדם מה לי אדם דמוזק שור? ליתני חד וה"ה אידך, אבל הכא ס"ד דמקש' דגזילות וחבלות בכלל דיני ממונות הן ולמה חזר ושנאן פעם אחרת לא שייך לומר דהיינו דיני ממונות. (צ"ב ע"ג)

(בבא מציעא)

[ג א]

ואיכא למימר כולי דמר. מקש' העולם מאי נפקות' איכ' עלה דפרש"י ועוד אי כולה דמר הלא זה הוא מה שפי' התם דאיכא דררא. והרב מלונדרש מפ' דמשכחת לה כגון שההפסד לאחד כגו' שהפרה הוי מן המציאה דהשת' בעל השור מפסיד הכל אבל בעל הפרה לא מפסיד כלום שפרתו מן המציא' ואיכ' דררא דממונא למר. ועוד ע"כ אי כולי' דמר ואי כוליה דמר אפי' הכי חולקין בלא שבועה¹. וא"ת מאי בין ועוד ע"כ שפרש"י לבדררא² דממו' למר ואיכא דררא דממונא למר היינו להך ועוד, ו"ל ה"פ ועוד וכי תימ' דמשכחת לה דליכ' דררא כגון שזכו שניהם בהמה מהפקר עוד ע"כ אי כולי' דמר דשניהם אין יכולין לזכות בהמה אחת. וי"ל ה"פ איכ' דררא דממונא למר ואיכ' דררא דממונא למר, פי' שניהם מפסדי ממון בעל השור מפסיד ממון שמשלם חצי נוק לפרה ורביע נוק לולד ובעל הפר' מפסיד דאין לו אלא חצי נוקו דתם הוא.

⁹⁶ צ"ל : בלא.

⁹⁷ ד"ה נוק.

⁹⁸ כלומר, שהזיקו אדם, ועיין בחידושי הר"ן לסנהדרין שם.

⁹⁹ לא מצאתי דיוק זה.

¹ צ"ל : אדם.

² לשון רש"י שם ד"ה ואיכא וקושית העולם וכל השאר לא מצאתי במק"א.

^{2*} צ"ל : לאיכא דררא.

ועוד ע"כ כוליה דמר פי' דזה מחסר בלא זה וזה מחסר בלא זה. (קנ"ב)
 ע"א—ע"ב)

(קידושין)

[לח ב]

השיב ריב"א על שדות של ישר' שזרעו בהם שעורים אחר העומר קצת דעתו נר' להתיר לעשות הקצירה וכל צרכו על יד גוי ואפי' יהא אסור לקצור מן התורה.

אכילת חדש לאדם אסרה תורה ולא לבהמה ומ"מ אסור למכרו לגוי שמא ימכרנו לישר' וגם חדש נוהג בשל גוים בחוצה לארץ ואין לאסור השכר משע' בשביל כך, כי רוב שעורים ושכול' שועל משרישין קודם לעומר, אבל אין להתירו מטעם שבין החטים והמים יש ששים, וגם אין השכר אסור משום בישולי גוים כיון שהקליות נאכלין כמות שהן חיין. הר"ם. (קפ"א ע"ב)

[סה א]

מעשה באחד שאמ' קידשתי אחות אשתי קודם שנתקדשה לי זאת ולא גירשתיה. והיא כבר נשואה ויש לה בנים ופלור' ופלור' עדים והלכו למדינת הים ובא מעשה לפני ר"ת ואמ' דכל זמן שלא באו עדים ליכא למיחש למידי. אפילו היא תאמ' קידשתני ואינה נאמנת ליאסר על בעלה אלא שזה אסור על אשתו ואסור בקרובי' של ראשונה ושנייה אלא אם באו עדים ואמ' כן היה שקידשה לפנינו אפי' הכי אין כאן שו' חששא דהואיל זה היה בשעת קידושה. הר"ם. (קפ"ב ע"א)

[מט ב]

בעידנא דזבין לא אמ' לא מיד. אבל מתחילה גלה בדעתו קודם המכירה דאי לאו הכי מגלן דאדעתא דהני עבד ואפי' הכי הוו דברים שבלב. ודווקא דבעידנא דזבין לא אמ' לא מיד⁴ אבל אי אמ' אע"ג דלא אתני חוזר המק' וכן ההיא דאלמנה נזונית⁵ זבין ולא איצטריכא ליה זוזי הדרי זבני ויש דברים שאין גילוי

³ תשובה זו לא מצאתי במק"א.

⁴ מובא ב"עץ חיים" ח"א עמ' שמ"א מתוך תשובה זו "שהשיב הר' יצחק בר' שלמה להרב ר' משה בר' יום טוב", אבל ר' אליהו מלונדריש בפסקיו עמ' כ"ח כותב "טוב להזהר שלא לשנות שכר", ועיין טור יו"ד סי' רצ"ג ובב"ח שם.

⁵ ס' הישר סי' כ"ח, הוצ' שלזינגר סי' קמ"ח והובא ברא"ש גיטין פ"ט אות י"ג ומשם בטור אה"ע סי' מ"ח.

⁶ ר' רש"י שם ד"ה ובעידנא ותוס' שם ד"ה דברים ותוס' הרא"ש שם ד"ה האי גברא ונראה שהר"ם מלונדריש כמו הרא"ש העתיק מתוס' הרא"ש או מתוס' תלמידו הר"ש משנץ, ר' בעלי התוספות עמ' 43.

⁷ כתובות צו א ור' תוס' שם ד"ה זבין.

דעתו מועיל עד שיתנה כגו' שמוכר מלבושיו אדעת' למיסק לארעא דישר'. ויש דברי' דאפי' גילוי דעת אינו צריך כגו' שטר מברחת דהאש' שנפלו⁸ וכגו' ההיא דפ' מי שמת מי שהל' בנו למדינת הים כו' וההיא דיש נוחלין⁹ הכותב כל נכסיו לאשתו לא עשאתו¹⁰ אלא אפוטרופא. ובפ' מי שמת¹¹ גבי סבלונות וקידושין דהדרי כשמתה היא, וכן המקדש אחותו¹² למאן דאמ' לשם פקדון אדם יודע כו'. וכן נדרי זרוזין פר' ד' נדרים¹³ וכן ההיא דלקמ'¹⁴ כל דסליק אדעת' למינדר וכן לקח מן האיש וחזר ולקח מהאש'¹⁵ בכל הנך אנן סהדי אע"ג דלא גלי אדעתיה. הר"ם. (קפ"ב ע"ד)

[סג ב]

אלא על מנת שישתוק. פי' בשעה שמיעה¹⁶ ואין לומר שישתוק לעולם דא"כ היינו שלא ימחה וא"כ צריך לומ' במתנית' מת האב מקודשת פיר' מת קודם השמיעה הוי מקודשת דאי מת לאחר השמיעה אין זה חידוש. וק' כיון דמ' קודם השמיעה היאך הוי מקודשת דילמ' אי הוה שמע הוה מוחה. ואומ' הר"ם¹⁷ דצריך לחלק בין היכא דמחוסר אמירה להיכא דאין מחוסר אמירה אלא שתיקה. (קפ"ה ע"ג)

ו. ר' ברכיה מניקול

(ברכות)

[ו ב]

טמיא, הוי אבל בא"ט ב"ח ובא"ל ב"ם, אינמי לשו' סתימ' כדכת' על שפם יעשה². ר' ברכיה ג"ע. (ב' ע"א)

⁸ שם ע"ב ותד"ה כתבתינהו.

⁹ ב"ב קל"א ב.

¹⁰ צ"ל : עשאה.

¹¹ שם קמה א וקמו ב.

¹² קידושין מו ב.

¹³ כא א.

¹⁴ קידושין נ א.

¹⁵ גיטין נה ב.

¹⁶ ר' רש"י שם ד"ה על מנת ותד"ה אלא.

¹⁷ גם בתוס' שם תרוץ זה בשם הר"ם, והוא בודאי הר"ם מאיברא, ר' בעלי התוספות עמ' 493 ויתכן שהדברים הובאו בשמו ע"י הר"ם מלונדון, ר' בנספת לפסקי ר' אליהו עמ' קס"א סי' ט"ז.

¹ והוא פי' הערוך ערך טם, עה"ש כ"ד עמ' 3 והובא בשם הערוך בתוס' כ"י שירליאון, ר' זבולון וק"ש השלמת תוס' ר"י לברכות, סיני תשט"ו עמ' ק"א.

² ויקרא יג מה.

[כח ב]

בהבו לה' בני אלים. ואומ' הר' ר' ברכיה כנגד י"ח תיבות אשר ב"ג מדות, ובפרחוק³ פיר' כנגד י"ח פסוקים בשירת הים. כנגד אל הכבוד הרעים, הוא במזמור הבו לה' בני אלים ומתחלה לא קבע כנגדו מפני שאינו שם המיוחד⁴, והאי טעמא איכא באחד שבק"ש מתחילה לא תיקנו נגדו. (ר' ע"ד)

[כא א]

שנ' ים ודרום ירשה, כתב הרב⁵ דאיכא למילף מירש"ה שני עולמות נבראו ב"ה שנ' כי ביה ה' צור עולמים ור"ש של ירשה באמצע ללמד שירוש שניהם. זוכה ונוחל שני עולמות, נפי' ליה מים ודרום העולם עולם הבא בגימט' (טו' ע"ב)

[נג ב]

גדול העונה אמן יותר מן המברך, והטעם כי הרי שומע כעונה⁶ והרי כאלו בירך ומעניית אמן עדיף על המברך. מכתובת הר"ב⁷. (ט"ו ע"ג)

(מגילה)

[ט א]

אמ' רב פפא וגשמע פתגם, וק' כיון דאוקמת הבריית' דתני מקרא שכתבו תרגום כו' אינו מטמא את הידים, מכלל דאי הוה כת' כהלכתה הוה מטמ' הידים, וק' דהא אמרי' לעיל מגילת אסתר אינה מטמא הידים. נ"ל דאתיין הך בריית' כר' שמעון דאמ' לעיל⁸ [קהלת] מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה אבל רות ושיר השיר-רים [וקהלת] ואסתר מטמא הידים ושמו' אמ' אינ' מטמ' אתא כר' יהושע ואליביה

³ מחברת הערוך, חלק הדקדוק, ט' ע"ד.

⁴ וכן בתוס' ר"י שירליאון לברכות שם ד"ה כנגד.

⁵ ג' שצ"ל: הר"ב והוא ר' ברכיה, כפי שהוא בקטע שלאח"ו ובתוס' שם ד"ה זוכה מובא הרמז בשם ר' יוסף ממרשיליא וכו' בתוס' שירליאון אבל הלשון לפנינו שונה וגם הגימטריא לי' שם, ור' בדעת זקנים ובהדר זקנים לדב' לג כג ומן הראוי לציין שב"מנחת יהודה" הובא פירוש בשם ר' ברכיה מניקולא לדב' לג כד.

⁶ סוכה לח ב ור' בתוס' שם ד"ה שמע.

⁷ ועל הגיליון של כה"י נוסף: "ראיתי טעם למה אמ' חכמ' גדול העונה אמן יותר מן המברך כי המברך בומן הוה אינו מוכיר ה' אלא ככנויו אבל העונה אמן] מוכירו ככתבי בתו (וככנויו) וככנויו, כי כך עולה אמן (כמו) בגימ' כמו שעולה אדני יהוה ובמקדש לא היו עונים אמן מפני שהיו מוכירי' את ה' ככתיבתו והילכך לא היו צריכין לאמן אבל בגבולין שאסור להזכיר את השם ככתיבתו נתקן לומ' אמן". ולטעם זה רמז ר"י שירליאון בתוס' לברכות שם ד"ה גדול "ויש אומרים אמן עולה בגימטריא לשם המיוחד בכתבו ובקריאתו, ולא נהירא".

⁸ ז א.

לא אתייה הך בריית' לאוקומי' וסבירא ליה כאידך תירוצ' דרב אשי. וע"ק מדקאמ' ונשמע פתגם א"כ משמ' דצריך לכותבה והא אמ' לעיל נאמ' לקרות ולא נאמרה ליכתב'. וע"ק דאמ' לקמ'¹⁰ קראה על פה לא יצא. ותיר' הרב מניקל נ"ע דהא דאמרינ' הכא דצריך לכותבה היינו בתר התקנה שאמרה אסתר כתבוני לדורותי¹¹ והכי משמ' לקמן אמר עם הספר¹² כו'. (י"ז ע"ד)

(ביצה)

[ה זא]

הא לן הא להו. פי' לבני ארץ ישראל שלעולם אין עושין אלא יום אחד אבל בני בבל הם עושין ב' ימים מספק¹³ כו' והק' ר"ב מנקול נ"ע לפרש"י דפי' לבני ארץ ישראל שאינ' עושי' א[לא] יום אחד היאך סק"ד לומר דליחסר [בי]צה וכל מלאכות מותרו ורב יוס[ף] דפ[ליג] עליה דרבה משו' דנאס' במנין ג[ם] מלאכות נאסרו במנין והותרו. פי' הקדוש¹⁴, הא לן הא [להו]¹⁵ דקאמ' דמ[תקנ]ת רבן יוחנן בן זכאי היינו לן כ[ל] היכא דלא שייכי תרי יומי אלא [ש]לא במקום ב"ד דהיינו לאחר [ח]ורבן דלא עבדי במקו' ב"ד אלא יום [אח]ד שמקבלין העדות כל היום ואז מ[ות]רת לבני גולה ומילת' דרב ושמוא'. להו [כ]לומ' שאף להם במקום ב"ד מצוי לעשות [ב'] ימ' כמקו' ב"ד בזמן הבית שאין מקבלין עדות אלא עד המנח' והתם אמרינן דביצה אסור' אפי' בגולה¹⁶. (כ"ב ע"ג—ע"ד)

(ספחים)

[יג ב]

והשתא אעתיק לשון הרב מניקול. נ"ע. כשרות היו הק' הרי"ץ¹⁷ מאחר שהיו כשרות למה הניחום שם עד זמן איסור ולמה לא אכלום. ותיר' דהיינו כרשב"ג דאמ' לקמ'¹⁸ תרומ' כל חמש ולחמי

⁹ שם ור' בתד"ה נאמרה.

¹⁰ יז א ור' בחידושי הריטב"א לוף ז ע"א ד"ה אר' יהודה.

¹¹ שם ז א.

¹² סז ב.

¹³ רש"י שם ד"ה הא לן אומר שעושין שני ימים "לא מפני הספק אלא מפני אותה תקנה ראשונה".

¹⁴ אין לדעת מיהו, ייתכן שהכוונה לר' יעקב מאורליינש או לר' יום טוב מיואני, שניהם מקדושי אנגליה, ר' בעלי התוספות עמ' 122 ועמ' 125.

¹⁵ נוסף על הגיליון, דרך עמוד זה עובר תפר וכמה אותיות נתקפלו.

¹⁶ עיין ב"מאור" לרי"ף במגלה שם ובמלחמות וכו' המכתם הוצ' הרב א. סופר עמ' 177.

¹⁷ קושיא זו נמצאת בתוס' שלנו ד"ה כשרות ובתוס' הר"ש משנן לפסחים, שם ירושלים תשס"ז ל' ע"ב חתום בסוף "מ"ר", כלומר "מפי רבי", היינו ר"י הזקן, ור' בעלי התוס' פות עמ' 233 ואילך.

¹⁸ וכ"ה בתוס' הר"ש שם והגיה הרב אדר"ת בזהב שבא. כר"ג דאמר לעיל, שם יא ב

תודה הרי הן תרומה והאחרונ' היו נוטלין בסוף חמש. לפי זה משמ' שהיו כשרות ממש. וק' וא"כ אמאי קרי ליה פסולות במתני'. מיהו לפי הקו¹⁹ לא קש' דפי' כשרות היו הואיל ונתקבל הדם. משמ' דקאי אלעיל כגון שנשפך הדם ולא היו אלא מסיק לתירוצא דלעיל ולא כשרות ממש לאכילה הואיל ונשפך הדם אבל כשרות דהוקבעו על ידי קבלת הדם דלא בני פדיון גינהו וניחא דקרי ליה פסולות משו' דר' אליע' הוי תנא ופליג הא ליתא. דהא לכולי עלמ' ב"ג מייתי להו וא"כ מיפסלו בלינה ועוד דהא לעיל משום ר' ינאי אמרו והדר משום ר' אליע' ²⁰ אמרו משמ' שהוא ר' אליע' האמורא שהיה אחר ר' ינאי, שהרי ר' ינאי היה רבו של ר' יוחנן ור' אליע' היה תלמידו כדאמ' בפ' מי שמת²¹ אם כפר בר' אליע' תלמידו יכפור בר' ינאי רבו, וקצת קש' דאי מסיק לתירוצא דלעיל הוה ליה לומ' משו' ר' אלע' כמי אמרו וכן אמ' ר' אלעזר²². צ"ע. מפי הר"ב. (ל"ח ע"ג—ע"ד)

[לה ב]

אלא משום כל תאכל טבל. וק' ²³ ליתי עשה דבערב תאכלו מצות וידחה הלאו של טבל. וי"ל דאין עשה דוחה לאו אלא לאו גרידא אבל טבל שיש בו מיתה האי לאו לא ידחה. מפי הרב ר' ברכיה מניקול ג"ע. (מ"ה ע"ב)

[מה א]

לאיי²⁴ מיצרך צריכי. פרש"י²⁵ וחטאת אתי לטעם כעיקר וא"כ קשי' לר' יוחנן למה לא נאמר בעלמ' דהיתר מצטרף לאיסור ה"ר²⁶ רש"י לפי' מצאתי מיד הרב מניקול ג"ע שהקש' על ר' עקיב' מפני ששמעתי מקשי' על רבנן²⁷ וטועים. (מ"ז ע"ד)

ותמוה הדבר שטעות זו כבר היתה בספר שלפני ר"ב מניקול, שכן אין להניח שהסופרים של שני כה"י טעו אותה טעות ובתוס' שלנו שם "כרשב"ג דאמר לעיל".

¹⁹ אין זה ברש"י לפנינו.

²⁰ בדפ. אלעזר, אבל בכ"י א"פ: ר' אלעזר, ר' בדק"ס עמ' 36.

²¹ ב"ב קנ"ב.

²² כאן ג"ל הדברים משובשים ואולי צ"ל: "[לא] הוה ליה לומר משום ר' אלע' (כמי) אמרו [אלא] וכן אמ' ר' אלעזר", ועיין בפ' מהר"ם חלאה לפסחים שם ד"ה משום ר"א: "מדלא קאמר וכן א"ר אלעזר משמע דלאו אדר' ינאי קאי וכו'".

²³ קושיא זו לא מצאתי.

²⁴ כ"ה בכ"י של רש"י, ר' דק"ס עמ' 128 הע' ו'.

²⁵ ד"ה ור"ע: "והא ליכא למימר משרת להיתר מצטרף לאיסור וחטאת לטעם כעיקר וכו'".

²⁶ ג' שצ"ל: ה[א]ר[י]ן.

²⁷ ר' בתוס' שם ד"ה ורבנן.

[נג א]

ורמינהו אוכלים בענבים עד הפסח. פי' עד הפסח של שמינית שכל כך מתקיי' מים פירות שביעית ועדיין לא כלה לחיה²⁸. פי' הר' ברכיה נ"ע. (מ"ט ע"ג)

(גיטין)

[כד א]

כל הגט רב²⁹.

ר' ברכיה אומ' כל גט³⁰ דכל הגט משמ' דמבורר. (ע"ז ע"ג)

(סנהדרין)

[כב א]

קשה לזווגו כקריעת ים סוף פי' כמו שהיה קשה להקדו' ב"ה לזווג שני (שני) קריעי ים סוף מפני שרחמיו על כל מעשיו ואי אפשר כמ' כן לזווג זוג שיני בלא מיתה. ברכיה. (צ"ז ע"ד)

[כג ב]

ר' מאיר סבר אין צריך לברר³¹ פ' רש"י פ"א אין צריך ויכול לפוסלו. וק' והיאך מצי לפוסלו והא חיישינן שמא לא ימצא אחרים והוי נוגע בעדות. וי"ל לכך פרש"י שהביאו לשתי כתי עדים לפנינו והם נמצאו לפנינו והן נמצ' כשירים. ולפי' ראשון לא הביאו השתי כתיים עדים אלא האחד³². והיינו דאיכ' בין גירסא ראשונה לגירס' שניה. מכתוב' רבינו ברכיה. (צ"ח ע"ג)

[לב א]

כאן בדיני נפשות. הק' הרב מניקול נ"ע אנו בעידי כתו' דלא שייך נעילת דלת נעביד דרישה וחקי³³ צ"ע. (ק"ב ע"א)

[מא א]

תניהו לעניין למלקות. דשייך נמי באחותו ובכרת שייך מלקות כגון שהתרו בו

²⁸ עיין בפ' הר"ש לשביעית פ"ט מ"ג.

²⁹ האותיות הראשונות של השורה שלאח"כ.

³⁰ כ"ה לפנינו במשנה, במשנה שבבבלי ובירושלמי ובכ"י קויפמן, אבל בכ"י מינכן, ברש"י ובתוס': כל הגט.

³¹ כג' רש"י בל"א שם ד"ה כת שנייה ור' תוס' שם ד"ה ורבנן.

³² עיין בתוס' תלמיד הר"ף בס' חמרא וחיי, חמר חיוב ועתיק כ"ג ע"ב ד"ה אבל ובחי' דושי הר"ן לסנהדרין שם ד"ה הכי גירסת רש"י.

³³ בחידושי הר"ן לסנהדרין שם בשם הרשב"א "קידושין וכתובה בכלל הודאות והלאות", וכן פסק הרא"ש שם פ"א אות א' ועיין ב"י חו"מ סי' ל'.

למלקות³⁴. וק' לר' יהוד' דאמ' אינו חייב עד שיודיעוהו, היאך התרו בו והא לא ידעו העדים מיתתו³⁵ כדכת' כי לא פורש ואי לא מתרי ביה היכי מיטטלא. הקש'³⁷ הרב מניקול אמא[ני] לא קאמ' דאתרו ביה אחריני ואינהו לא ידעי. צע"י. (ק"ד ע"ג)

(נדה)

[מא ב]

וזאת לפנים בישר'. נראה להרב מניקול כי בישר[אל] בגימ' רב ור' חנינא³⁸.

ז. ר' אליהו מלונדרש

(פסחים)

[קטז א]

צריך לסמוכיה וצריך לקהוייה וצריך נמי לקלושיה³⁹, פי' טייכלא בל'⁴⁰ לאחר שעשאו עב זכר לטיט צריך לקלושיה זכר לדם⁴¹. מפי הר' אליהו מלונדרש. (נ"ג ע"ד)

(סנהדרין)

[יו א]

לקמן סנהדרין שראו כולן לחובה פוט' אותו מיד', לא קאמ' דפטור ממש אלא

³⁴ ר' רש"י שם ד"ה תניהו.

³⁵ סנהדרין ח ב ור' רש"י שם ד"ה ועד.

³⁶ ר' בחידישי הר"ן לסנהדרין מא א ד"ה דהתרו.

³⁷ הקשה על המקשה.

³⁸ עיין רש"י שם ד"ה וזאת שלא פרש כן את הסימן וכיוון לדעת ר' ברכיה ר"י ברילל בספרו, דורש לציון, וינא, תרכ"ד.

¹ כ"ה בכ"י א"פ ר' דק"ס עמ' 360 הע' ט'.

² לכאורה כאלו המשך ד"ה מהגמרא, אבל לשון זו לא מצאתי ור' בתוס' שם ד"ה צריך "ובשעת אכילה מקלשין אותו ביין וחומץ" וכעין זה בשם ר' יחיאל בהגה' מיימ' חו"מ פ"ו אות ט'.

²⁰ Taie דק, ר' A. Darmesteter, Les gloses françaises de Raschi 1909 עמ' 32 ור' Darmesteter-Blondheim, Les gloses françaises dans les commentaires talmudiques de Raschi, 1929, עמ' 136. כל הלעזים שבחיבור הם צרפתיים.

³ ר' פירוש סדר ליל פסח לר' אליהו, הוצ' זק"ש עמ' קנ"ג ועץ חיים ח"א עמ' שכ"א בשם הר"ם מלונדרש ובס' האגודה פסחים סי' צ"ו.

⁴ ל' שם.

כמ' הפוסט מחבירו⁵ וה"פ נפטרו אותו להורגו מיד בלא הלנת הדין⁶. מפי הח"ר אליהו. (ק"א ע"ב)

[לב א]

אפיל' שמיטה. פרש"י דאי לאו דוקא קאמרי יהיה כשר בלא טעמא. ושמא אחרוהו ובלא דרישה וחקירה על ידי פרוסבול. כצ"ל⁸, מפי ר' אליהו. (ק"ב ע"א)

[לו א]

אין מונין אלא אחד. פרש"י וסיפ' דבריית' כו' הק' רש"י ואימ' דהא דקאמ' רב שונה אדם לתלמידו ודן מיירי שלא בשעת תלמודו ואז יכול למנותו בשתים והבא מיירי בשעה תלמודו ואז אין מונין אלא אחד. א"כ משמ¹⁰ ותיר' סיפא דבריית' כו' מפי ר' אליהו. (ק"ג ע"ב)

[נא א]

כמאן אי כרבנן וק' מאי קבעי והלא ר' אלעזר¹¹ תנא הוא ויכול לפלג לכולם¹². וי"ל דבעי היכי מיישב ר' אלעזר הקרא דבת כהן כי כו' והא אידי ואידי ר' שמעון בשריפה קאמ'¹³ והיכי מצי אמ' ר' אלעזר דנשואה בסקילה כיון דסבר כותיה. וכי תימא לעולם סבר ר' אלעזר כר' שמעון וא"ת מאי איכ' בינייהו, איכ' בינייהו נשואה, דר' אליעזר קאמ' בסקילה ולר' שמעון בשריפה, על כרחיך הא לא מצית לומר דהא פליג ר' אלעזר עליה דר' שמעון, דמהיכ' תיתי ר' אלעזר דנשואה בסקילה כיון דסבר כר' שמעון אי לית ליה בניין אב דר' שמעון דלעיל כללות¹⁴ נאמרו בבת כהן והבניין אב הוי הא דקאמ' מה כשהוציא

⁵ ברכות 30 א : הנפטר מחברו, אבל ר' שם לא א "וכן לא יפטור אדם מחברו", וכ"ה בגיל' כ"מ, ר' דק"ס עמ' 161 הע' ש'.

⁶ פ' זה מובא בשם "הר' מאיר" בתוס' הרא"ש בחמרא וחיי, חמרא חיור עתיק לסנהדרין שם, ור' מאיר הוא כנ' המהר"ם מרוטנבורג ובודאי שאינו הרמ"ה שפי' אחרת, ר' ש. ספראי, תרביץ תשכ"ה עמ' 41.

⁷ ד"ה הא.

⁸ = כן צריך לפרש.

⁹ קושיא זו אינה מפורשת ברש"י, נראה שר' אליהו מתכוון לומר שבהביאו את הסיפא דברייתא התכוון רש"י ליישב קושיא זו. ר' יעקב יוקב עטלינגר בס' ערוך לגר לסנהדרין שם הולך בדרך דומה כדי לפרש למה הביא רש"י את הסיפא דברייתא.

¹⁰ כאן חסר ואולי צ"ל : לא קשיא מידי.

¹¹ בגמ' : ר' אליעזר, אבל בדפ. שנוצניו ובילקוט כמו לפנינו, דק"ס עמ' 150 בע' ב' אבל בהמשך ג' פעמים ר' אליעזר.

¹² ביד רמה לסנהדרין שם : "ולא מצית למימר דר"א לטעמיה דנפשיה קאמר ופליג אכולהו דמהיכא תיתי ליה".

¹³ נ א.

¹⁴ צ"ל : שני כללות, שם ע"ב.

נשואה הוציא להחמיר אף כו' ואי לית ליה האי בניין אב א"כ הקר' מיירי סתמא שתיקן משמע דהם בשריפ' ואמאי אמ' דבסקילה ומי לית ליה בניין אב דר' שמעון, ע"כ צ"ל דהוא בניין אב דר' שמעון, דליכא לומ' דהוא בניין אב דר' ישמעאל דלקמן¹⁵ דאז ליכא לפרש ומי לית ליה בניין אב מהיכא תיתי נשואה דלא דאם תחמיר בארוסה תחמיר בנשואה הא ליכ' לומ' דהוא לא יליף נשואה מארוסה אלא ארוסה דבת כהן מארוס' דבת ישר'. וכן כתב הרב בספרו¹⁶ בניין אב דר' שמעון, בניין אב היינו הב' כללות דלעיל ויאמ' ר' אלע' הכתוב¹⁷ מדבר ויליף ר' אליעזר נשואה מארו' הכי בבניין אב דמה ארוסה מסקינן ליה חד דרגא מדסקילה לשריפה אף נשוא' מסקינא ליה חד דרגא מחנק לסקי' כדאמרין, הא לא מצית לומ' דע"כ נשואה לא יצתה מכלל ארוסה דמי הוציאה לסקילה אם תחמיר בארוסה נחמיר בנשואה¹⁸. וק' אמאי לא תיפר' כן על בניין אב דר' שמעון נמי אם תחמיר בארוסה נחמיר בנשואה. וי"ל הא ליכ' למיפרד דר' שמעון יליף ארוס' מנשואה דהוא אמ' דהפסוק סתמא מיירי בנשואה ויליף ארוסה מנשו' דאמ' מה כשהוציא בנשואה הכתו' בנשואה הוציא להחמיר אף כשהו' בארוסה הוציא להחמיר. לעיל. על גבי¹⁹ ב' כללות תמצא כתוב כן. א"כ כיון דילי' ארוסה מנשואה לא מצית ליפרוך אם תחמיר בארוסה כו'. אבל ר' אליעזר דילף מנשואה ארוסה כדפירשתי לדידיה מצ' ליפרוך אם תחמיר בארוסה תחמיר בנשואה. הכי הפי' אמת מפי ר' אליה. (ק"ז ע"ד—ק"ח ע"א)

[נג א']

ואינה מתיבמת²⁰, דהא אסירא. והק' רש"י²¹. והא דלא אתי עשה דיבמה יבא עליה ויבמה וידחה את לא תעשה דלא יקח משום גזירה ביאה שנייה אטו ביאה ראשונה ואי נתיר לו ראשונה אתי למיעבד שנייה שאין בה מצות עשה. וא"ת והא אין אשה מתעברת מביאה [ראשונה]²² והיאך קיים מצו' עשה מביאה ראשונה. י"ל דעד שמתעבר' קרי ביאה ראשונה. איסור מצוה קתני תנא גופה במתנית' הכי²³, להכי פי' כן דאי לא היה משנה לא הוה תני עלה ר' יהודה כי

¹⁵ נא ב.

¹⁶ כנ' שהכוונה לרש"י ו"ספרו" פירושו טופס הגמרא שלו. "ספר" במובן גמרא ר' תוס' נזרים טו ב ד"ה הלך וערוגת הבשם ח"א עמ' 72. לפנינו ברש"י לא מצאתי את הלשון "בניין אב דר' שמעון".

¹⁷ כאן הלשון לא מחוורת.¹⁸ ר' רש"י שם ד"ה הא אידו, ועיין ערוך לנר שם.¹⁹ = על יד ור' רש"י נ ב ד"ה שני כללות. במלה "לעיל" ר"ל, שחזור למה שכבר הוזכר.²⁰ בגמ': ולא מתייבמת.²¹ שם ד"ה ולא מתייבמת וגם המלים: דהא אסירא לשון רש"י.²² יבמות לד א.²³ לשון רש"י שם ע"ב ד"ה איסור.

האי לישנא מחליף דמשמ' אבל חליצ' בעי אלא יהיה פליג ויאמ' דאפילו חליצ' לא בעי ולכך פרש²⁴ דמילתיה דאמורא מפרש דאין דרך שלמשנה להיות מפרש למה נקרא שמו כן כגון הכא שמפרש למה נקרא אסור מצוה. קאי הכא וקאמ' ממעט לה כו' פרש²⁵ קאממעט לה הכא מאיסור [אשת] אב א"כ הקראי סותרים אהדדי וע"כ לא מצית ליישב הפסוקים אם לא תאמר דלגמריה מעטיה מאיסור אם דהיכא דאיכא אם ואשת אב אינו חייב משום אם אלא משום אשת אב והכי תידרוש המקראות אמך היא, פי' כי היא אמו ולא אשת אביו כגון אנוסת אביו ובא עליה חייב משום אמו והקרא דערו' אשת אביו ח"ק ערות אביו היא כי היא אשת אביו ולא אמו חייב משום אשת אביו ולא משום אמו וכי יש לה שם אחר שהיה אמו ואשת אב משום אשת אביו ולא משום אמו וכי האי גונא יתבי המקראות שפיר דלעולם היכא שיש בה אמו ואשת אביו אינו חייב משום אם אלא משום אשת אב כדפרישין וא"כ לא תיפשוט מהכא דלר' יהודה משום אם אתה מחייבו ולא משום אשת אב. והא דאיכא בספרים. השתא אמו שאינה אשת אב כו' עד קאמ' אמו שהיא אשת אביו לא מיחייב כלל הא ל"ג דיתורא היא²⁷, דהיאך תוכל לומ' דאמו שהיא אשת אביו לא מחייב כלל והא כבר מרבינן מהשני מקראות דאמו שהיא אשת אביו דחייב משום אשת אב. הכי הפי' אמת כדפרישי' ופירוש של סביב ספר הרב²⁸ מסייעינו כי כתוב כך בפירוש, והא דאיכ' השתא אמו שאינה אשת אביו כו' יתירא הוא דהא כבר מרבינן אמו שהיא אשת אביו וכתוב בפירוש שאינה. והגיה הרב שהיא. ולכך פירוש אמת. מפי ר' אליה. ושמעתי מפרשי' דהא דפרשי' על כרח' לגמרי מעטי ר"ל שממעט לגמרי שאינו חייב לא משום אם ולא משום אשת אב. א"כ קש' ההגה' שהגיה הרב דכבר מרבינן אמו שהוא אשת אביו דאדרבה ממעטי שאינו חייב כלל. (ק"ח ע"ד—ק"ט ע"ב)

[גה א]

ליכתבי גבי חיי' מיתות ב"ד, ה"פ ליכתביה בהמה גבי חייבי מיתות ב"ד ולילקח²⁹ כו' דלא לפריש ליכתביה העראה³⁰ א"כ למה לי למילף חייבי מיתות ב"ד מחייבי מיתות ב"ד כיון דכת' בהדיא העראה. מפי ר' אליה. (ק"ט ע"ג)

²⁴ ד"ה ומאי קרי.

²⁵ ד"ה אלא.

²⁶ גו' על הגיליון, ועיין דק"ס עמ' 155 הע' ז', ור' אליהו מפרש דברי רש"י ועיין במהרש"ל

ובמהרש"א שם.

²⁷ ר' רש"י שם.

²⁸ ר' לעיל הע' 16.

²⁹ בגמ' : ולגמור.

³⁰ כ"ה ביד רמה.

ח. ר' אהרן מנורתהמפטון¹

(ביצה)

[יט א]

ואי' אי' מתני' רבנן וכולה מתנית' בשבת. האי ואי' אי' אחרון אינו אלא פירוש של אי' אי' ראשון. פרש"י² ובספרי³ שלנו איכא אין משיקין קודם אין מטבילין במלת' דר' ומפני דחקו כו', וק' דאימ', אין מטבילין כ"ש אין משיקין. וי"ל דלא יכול לומר אין מטבילין וכ"ש אין משיקין דא"כ ליכא כלום בין י"ט לשבת היינו דחקו כו' היינו הדוח' דלא מצית לומ' רישא בי"ט וסיפ' בשבת פי' רישא דאמ' אין משיקי' מיירי רישא בי"ט וכ"ש אין מטבילין וסיפא דאמ' אין מטבילין דמשמ' אבל משיקי' מיירי בשבת. וזה דוחק גדול לומ' כן דא"כ יהיה י"ט חמור משבת לכך הם אומ' ומתני' ריש' בי"ט וסיפ' בשבת וכל הבריית' מיירי בשבת והם טועים לומ' הגירס' הזאת כו' כדפרש"י. עתה אכתוב הישר, ה"ג דתניא אין מטבילין ואין משיקין דברי ר' וחכמ' אומ' מטבילין ומשיקין מני אי' ר' קשי' השקה אי' רבנן קשי' הטבלה אי' אי' ר' אי' [אי'] רבנן ומתניתא פי' הבריית' רישא בי"ט וסיפ' בשבת. ואי' אי' כולה רבנן מתנית' בשבת. ואי' אי' כולה ר' מתני' בי"ט. וגירס' דטעו' הוי דתניא אין משיקין אין מטבילין דברי ר' וחכמים אומ' כו' אי' אי' ר' ומתני' ריש' בי"ט וסיפ' בשבת וכולה מתניתא בשבת ואי' אי' רבנן וכולה מתניתא בי"ט ורש"י סותר הגירס' זאת מטעם דקאמ' במתני' ושון שמשיקי' וה"ה שמטבילין כו' כדפירש"י וק' דהוה ליה לסותרו עוד מטעם אחר דלהאי גיר' אין שום דבר בין ר' ורבנן דרבי מיירי הכל בשבת ורבנן מיירי הכל בי"ט ומשמ' דבש' שניהם מודים וכן בי"ט וא"כ מאי האי דפי' רש"י ותו לא מדי⁴. עוד שמעתי דהיינו הדוחק דלא מצית לומ' רישא דאין משיקין מיירי בי"ט וסיפא דאין מטבילין מיירי בשבת וכולה מתנית' בי"ט דא"כ קשי' לר' ממתני' דמתנית' אמ' דמשי- קין בי"ט ור' אמ' דאין משיקין בי"ט ולהכי דוחקין לומ' דמתנית' רישא בי"ט וסיפא בשבת. מפי ר' אהרן⁵. (כ"ו ע"א—ע"ב)

¹ עיין עליו במבוא עמ' 11.² שם יט א ד"ה ואי בעית אימא.³ נ' שצ"ל: אין משיקין וכ"ש אין מטבילין וכצ"ל להלן.⁴ את הגי' הזאת לא מצאתי לא בדק"ס ולא בש"נ מתוך כ"י נוספים, שציינ' י. פרנקוס בעבודת הדוקטור שלו "מחקרים בהרכבה של מסכת ביצה שבתלמוד הבבלי" ירושלים תשכ"א עמ' 84.⁵ קריאת שתי מלים אלו אינה בטוחה.⁶ שמא הוא ר' אהרן מנורתהמפטון, וע"ן במבוא עמ' 11.

(פסחים)

[ק"ח א]

הגאון מנורהטונא זצ"ל היה אומ' שאין לברך לגמור הלל לעולם אף בבית הכנסת כי אם לקרות וראייתו מלקרות מגילה דחייבין אנו לגומרה ואפי' הכי אין מברכין לגמור כי אם לקרות. (נ"ג ע"ג)

(סנהדרין)

[כג ב]

מחלוק' בשני כתי עדים. פרש"י ואם בקש ולא מצא⁹ הק' רש"י הרי נוגע בעדות דדילמא לא ימצא כת אחרת ותירץ דקסבר ר' מאיר כו' כלומ' לאו משום דנוגע בעדות אלא משום דצריך לברר ולא בירר. והני מיפסלי וכו'¹⁰, והק' רש"י לעולם נוגע בדבר הוא דסבר האי פוסל צריך להביא שתי כתי עדי' ומיפסל זה כת ואם ימצא כת אחר' אפילו היא כשירה הרי היא כמאן דליתיה דהא צריך לברר ולא בירר אפילו יביא אחרת כשירה, ותירץ הכי לאו נוגע בדבר הוא דהני עדים לאו להך עדות דווקא נפסלו דאפילו לעדות אחרת משום הערעור נפסלו. וכ"כ צריך לברר דבריו כגון שהביא אחרת והיא כשירה אין כו' והאי דקאמ' הכי לא דקי¹¹. נ"ל. ע"ד*¹¹ מכתובת ר' אהרן גיסי. (צ"ח ע"ב)

[כד ב]

הא תנא ליה רישא הקש' לי ר' יצחק¹² לפי מאי דס"ד דליכ' חילוק בין תולה בדע' עצמ' לתולה בדעת אחרים. א"כ ליפר' לשמואל דאמ' לעיל במחול לך מחלוקת אבל באתן לך דברי הכל יכול לחזור ולדידי' תרתי בבי למה לי. והר' אהרן¹³ פי' דשמו' אוקי תרי בבי חד לפני גמר דין וחד לאחר גמר דין אבל רבא לא מצי לומ' הכי דלקמן מוכח דאית ליה לאחר גמר דין מחלוק' ולא לפני גמר דין. (צ"ח ע"ג—ע"ד)

⁹ ר' פירוש ר' אליהו מלונדריש עמ' קנ"ה, עץ חיים ח"א עמ' ש"ל והגדה שלמה לר"ם כשר עמ' 136 ואילך.

¹⁰ ראייה זו לא מצאתי.

¹¹ לשון רש"י שם ד"ה מחלוקת והכותב מפרש את דברי רש"י כאלו הקשה ותרץ.

¹² לשון רש"י שם, ושוב הוא מפרש את דברי רש"י על דרך הקושיא והתרוץ.

¹³ לשון רש"י בסוף הדבור, ודרך זו בפרוש דברי רש"י היא כדרכם של המהרש"ל והמרש"א והמהר"ם מלובלין.

¹⁴ האות האחרונה היא כ' סופית ולפי"ז פי' הר"ת: „נראה לי, עד כאן...“ אבל שמא היא ר' שנתמשכה.

¹⁵ אינני יודע מיהו, ור' במבוא עמ' 11.

¹⁶ עיין במבוא, הקושיא והתירוץ לא מצאתי במק"א.

[לה א]

ותטהו לה אל הצו' פרש"י¹⁴ אלמא מגולין היו¹⁵ ועכשיו כסה אותם וזהו שכתב ותטהו לה היינו בעבורה לפי שהיתה פלגש שאול לכך כסה אותם. והק' ר' אהרן גיסי. היאך מוכח מהכא שהיו מגולין משום שהיו תלויין בעצים¹⁶ ואומ' שהוקעה חתוכי ראש ולכך כסה אותם משום כבודם. (ק"ב ע"ד)

(בבא מציעא)

[ג ב]

אלא תותי¹⁷ מעד אחד. והק' הר' מנורהטון הבריית' משובשת דתני שלא תהא פיי¹⁸ גדולה מהעדאת עדים מק"ו מהודאת פיה ועד השת' ניח' דכן עשאו הק"ו מפיו אבל (ע"ד) השתא דילפינ' ליה מעד היה לו ליג' שלא תהא גדולה [העדאת] עד אחד מהעדאת עדים. ולפי המסקנא ניח' דילפינן ליה מפיו ומעד אחד אבל לפי מה דאמרינ' השת' הבריית' נישנית בטעות. (קנ"ג ע"ב)

[כב א]

הכא במ' עסיקי' ביכולין להציל, פי' בריית' דאמ' שלו אשמעי' דאיכ' דוכתא דלא הוי שלו כגון ביכולין להציל. כלומ' דבשטפה נהר מסיק כי יכולין להציל חייב להחזיר ודכוותה גבי מציא' אחרת¹⁹ דבר שיש בה סימן דיכול ליתן סימן וליטול מודינ' ביה דחייב להחזיר דבסתמ' לא הוי יאוש ואמרינ' אי הוה ידע לא היה מייאש ולא דמי האי ליאוש שלא מדע' הוי יאוש. כך איכ' בפ' מו' גיסי²⁰. (קס"ד ע"ד)

ט. ר' משה בהר' מאיר

(נדה)

[לח ב]

אימ' בימי נדה נדה בימין] זבה [טהורה] פי' הקו' לר' אליעז' פריך, וק' במתני'

¹⁴ ד"ה ותקת.¹⁵ ע"כ ברש"י וההמשך כנראה תוספת פירוש של הכותב.¹⁶ לשון רש"י: לפי שתלויין על העצים.¹⁷ בגמ': אתיא.¹⁸ צ"ל: הודאת פיה.¹⁹ ר' רש"י שם ד"ה כשיכול ובתוס' הרא"ש ובחידושי הריטב"א החדשים שם ובשטמ"ק

בשם שטה.

²⁰ עי' במבוא עמ' 11.¹ רש"י ד"ה אימא.

פ"ה: דמויבה היא טהורה אבל בימי נדה ופ"ה ר"י משה בן ה"ר מאיר דב' מתניתין רוצה לפרש שאם התחיל קשויה בימי זיבה טהורה היא לעול' ואם התחיל בימי נידותה טמאה לעולם כמסקנא דהכ' ושטה אחת לכלן וניחא. (קל"ו ע"ד)

י. ר' מאיר בן הר"ר אליהו מניקול

(פסחים)

[יח ב]

ר"י בשיטת ר' עקיב' רביה אמרה כו' הק' הקו' היכן מצינן רביעי בקדש כיון דאין אוכל מטמא אוכל וגם משקין אין מטמאין אחרים ותי' דמעלה ה[וא] [בקר'] ושוב הק' הקו' לר' יוסי דמוקי הבשר אשר יגע בכל טמע דנגע בשני אותו שני מה היה אי משקה הלא אינו מטמא אחריו ע"כ אוכל הוא ו[שני] [אכל] מטמא אוכל בקדשים, והק' הרב' מאיר בן הר"ר אליהו מניקול אם נטמאו משני דלא (משכחת) משכחת רביעי בקדש אלא דרבנן והלא אכל [מט]מא אוכל בקדשים וי"ל דלא קש' דאם השלישי היה משקה לא היה פוסל רביעי דמשקה אין מטמא אחרים ואם היה השלישי אוכל לא יעשה רביעי שזה השלישי ע"כ קבל טומאה מאוכל א"כ אינו יכול לעשות הק"ו ממחוסר כפורים דהיאך יאמר שלישי שפסול בתרומה של[?] לא יפסל בתרומה כיון שנגע באוכל אין אוכל מטמא אוכל דאליב' דרבינא קיימינן דאמ' לעיל² מקרא מלא דבר הכת' ולא [שנא]תרומה לחולין וקדשים אלא לר' יוסי שחלק דוק' בקדשים. אך קצת ק"ל למה אין משקה שני (ב) שפסול בחולין עושה שלישי (בת) בתרומה מק"ו מטבול יום, י"ל דאיכ' למפרך דיו דמהני ק"ו לאוכל שני לעשות שלישי בתרומה מ"ר. עק"ל אפיל' יהיה המשקה היה לו לעשות רביעי מק"ו ממחוסר כפורים ונ"ל דהא דאמרינן דיו מה בתרומה שלישי אף בקדש ולא מפרך ק"ו [דהא] חזינ' מקר' שיהיה המשקה של קדש שלישי דקרא לא מיירי אלא באוכל דכת' והבשר אשר (אשר) יגע בכל טמא מ[י]רין דנגע בשני והתם דוקא בבשר חזינ' שלישי בקדש אבל לא במשקה להכי לא (מצ) מצינו למימ' מק"ו ממחוסר כפורים שמשקה יעשה רביעי בקדש. מ"ר. (ל' ע"א)

² שם ד"ה ורבי אליעזר, עיין בתוס' שם ד"ה אימא.

³ צ"ל : ופה"ר.

¹ כל הקטע הזה נכתב על דף שבחלקו נחתך ובחלקו קרוע ומוחק ופענוחו קשה.

² ר' רש"י שם יטה א ד"ה אלא ועיין בתוס' שני ובחידושי מהר"ם חלאוה שם.

³ שם יד א.

⁴ = מפי רבי ואין לדעת למי התכוון.

*Essays presented to
Chief Rabbi Israel Brodie
on the occasion of
his seventieth Birthday*

edited by
H. J. ZIMMELS, J. RABBINOWITZ
and
I. FINESTEIN

*Jews' College Publications
New Series, No. 3*

*The Soncino Press Limited
London*